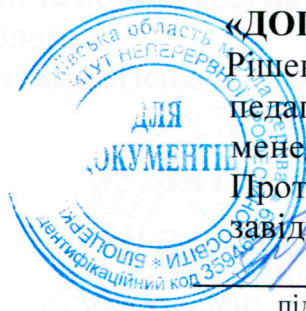

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ ДЗВО
«УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
Кафедра педагогіки, психології та менеджменту

«ДОПУЩЕНО ДО ЗАХИСТУ»

Рішенням засідання кафедри
педагогіки, психології та
менеджменту

Протокол № 6 від 08.05.2026 р.
завідувач кафедри

Юлія ГЕРАСИМЕНКО

підпис

**«ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ
ПІДЛІТКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ»**
Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня «магістр»

Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність 053 Психологія
Освітньо-професійна програма «Психологія»

Здобувачка вищої освіти
групи ПС-24-13-ЗМ

(підпис)

ШЕЛЕСТ Каріна Михайлівна

Науковий керівник:
кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник,
доцент кафедри педагогіки,
психології та менеджменту

(підпис)

ЧУНІХІНА Світлана Леонідівна

Біла Церква 2026

Протокол аналізу звіту подібності

Заявляю, що я ознайомився (-лась) з Повним звітом подібності, який був згенерований Системою виявлення і запобігання щодо роботи:

Автор: ШЕЛЕСТ Каріна Михайлівна, група ПС-24-13-зМ

Назва: ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ПІДЛІТКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Керівник: ЧУНІХІНА Світлана Леонідівна

Підрозділ: Bila Tserkva institute of continuous professional education

Коефіцієнт подібності 1: 3.42%

Мікропробіли: 0

Заміна букв: 0

Інтервали: 0

Після аналізу Звіту подібності констатую наступне:

Запозичення, виявлені в роботі є законними і не є плагіатом. Рівень подібності не перевищує допустимої межі. Таким чином робота незалежна і приймається.

Запозичення не є плагіатом, але перевищено граничне значення рівня подібностей. Таким чином робота повертається на доопрацювання.

Виявлено запозичення і плагіат або навмисні текстові спотворення (маніпуляції), як передбачувані спроби укриття плагіату, які роблять роботу невідповідною вимогам законодавства (Ст. 26. ЗУ Про фахову передвищу освіту, пункт 3.1, Ст. 42. ЗУ Про освіту) та вимог НАЗЯВО (Критерій 5), а також кодексу етики і процедурам. Таким чином робота не приймається.

Висновок:

Відсоток оригінальності за системою Strike Plagiarism 3,42% відповідає встановленим вимогам. Високий рівень оригінальності. Допускається до захисту/рецензування.

Дата 01.05.2026р.

Відповідальний за антиплагіатну технічну експертизу у Білоцерківському інституті неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України:

Підпис _____

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ ДЗВО
«УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
Кафедра педагогіки, психології та менеджменту

Галузь знань: 05 Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність: 053 Психологія

Освітньо-професійна програма «Психологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри к.ек.н.,

доцент Юлія ГЕРАСИМЕНКО

 2026 року

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу здобувачці освіти

Шелест Каріні Михайлівні

Тема роботи: «Вплив засобів масової інформації на соціалізацію підлітка в умовах воєнного стану»

Науковий керівник (ця): Чуніхіна Світлана Леонідівна, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри педагогіки, психології та менеджменту.

Затверджені наказом БІНПО від «12» січня 2026 року №01-06/01.

Строк подання здобувачем освіти роботи «10» травня 2026 року.

Вихідні дані до роботи наукові праці, публікації в актуальних періодичних виданнях та веб ресурсах, монографії вітчизняних та зарубіжних вчених з досліджуваних питань, власні спостереження щодо психологічних засад розвитку творчих здібностей психологів у процесі професійної діяльності.

Перелік питань, які потрібно розробити:

1. Теоретико-методологічні заходи дослідження соціалізації здобувачів освіти. (Аналіз наукових підходів до розуміння сутності, етапів та чинників соціалізації особистості в підлітковому віці).

2. Особливості впливу засобів масової інформації на особистість в умовах воєнного стану. (Дослідження ролі медіапростору, специфіки сприйняття воєнного контенту підлітками та ризиків інформаційно-психологічного тиску).
3. Психологічна характеристика психоемоційних станів здобувачів освіти (тривожності та агресивності). (Визначення сутності емоційних деформацій здобувачів освіти, спричинених віковою кризою та військовою загрозою).
4. Взаємозв'язок споживання медіаконтенту з рівнем тривожності й агресивності підлітка. (Теоретичне обґрунтування того, як саме деструктивний інформаційний простір провокує зростання агресивних проявів та емоційної напруги).
5. Організація та методичне забезпечення емпіричного дослідження. (Опис вибірки, етапів дослідження та підбір психодіагностичного інструментарію: методик визначення рівня агресивності Басса-Даркі, тривожності Спілбергера-Ханіна та рівня медіаграмотності).
6. Емпіричний аналіз та інтерпретація результатів дослідження впливу ЗМІ на здобувачів освіти. (Презентація кількісних та якісних показників дослідження, статистичне підтвердження зв'язку між тривожністю, агресивністю й особливостями взаємодії здобувачів освіти із медіа).
7. Розробка та апробація програми психокорекції та надання практичних рекомендацій. (Впровадження тренінгу «Подолання тривожності. Контроль емоцій», оцінка його ефективності, а також формування правил «медіагігієни» для здобувачів освіти, батьків та педагогів).

Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	Чуніхіна С.Л. к.п.н, доцент кафедри педагогіки, психології та менеджменту	12.01.2026	26.01.2026
2	Чуніхіна С.Л. к.п.н, доцент кафедри педагогіки, психології та менеджменту	12.03.2026	12.03.2026
3	Чуніхіна С.Л. к.п.н, доцент кафедри педагогіки, психології та менеджменту	17.04.2026	17.04.2026

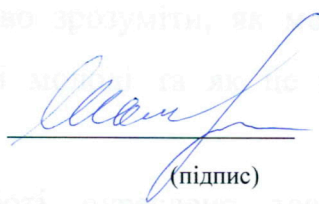
Дата видачі завдання 12.01.2026

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
 ДЗВО «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ» НАЛІВ УКРАЇНИ
 ЛЬвівський інститут педагогічної професійної освіти
 Кафедра педагогіки та психології

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Узгодження теми, складання змісту	листопад, 2025	Виконано
2	Вивчення літературних джерел	листопад-грудень, 2025	Виконано
3	Збирання матеріалу на підприємстві	листопад-грудень, 2025	Виконано
4	Обробка матеріалу	листопад-грудень, 2025	Виконано
5	Виконання розділу 1	січень, 2026	Виконано
6	Виконання розділу 2	січень - лютий, 2026	Виконано
7	Виконання розділу 3	лютий - березень, 2026	Виконано
8	Формулювання висновків	березень, 2026	Виконано
9	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії	квітень-травень, 2026	Виконано
10	Подання роботи на кафедру	травень, 2026	Виконано

Здобувачка освіти

Каріна ШЕЛЕСТ

(підпис)

(Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Керівник роботи

Світлана ЧУНІХІНА

(підпис)

(Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЗВО «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ» НАПН УКРАЇНИ
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Кафедра педагогіки, психології та менеджменту

В І Д Г У К

**наукового керівника на кваліфікаційну роботу здобувача вищої освіти
другого (магістерського) рівня**

Шелест Каріни Михайлівни

(прізвище, ім'я та по батькові здобувача)

за темою:

**«Вплив засобів масової інформації на соціалізацію підлітка в умовах
воєнного стану»**

Актуальність теми пов'язана з потребою уточнити, як медіапростір впливає на підлітків у воєнних умовах. За гібридних загроз та надлишку інформації особливо важливо зрозуміти, як медіа можуть змінювати рівень тривожності й агресивності молоді та як це відбивається на ментальному здоров'ї.

У магістерській роботі окреслено теоретико-методологічні основи медіасоціалізації та емпірично перевірено зв'язок між споживанням медіаконтенту і такими психологічними феноменами, як агресія і пізнавальна активність.

Ключові результати авторки:

Шелест К. М. продемонструвала належну теоретичну підготовку, розуміння вікової та медіапсихології. Авторка коректно працює з літературою, залучивши 32 джерела, зокрема міжнародні дослідження 2021–2022 рр. і нормативно-правові акти України. Проведено анкетування 146 респондентів з використанням як стандартизованих методик, так і розробленої авторкою анкети. Практична значущість роботи полягає у розробленні й апробації тренінгу «Подолання тривожності. Контроль емоцій», який може бути впроваджений у закладах освіти.

Виклад матеріалу є послідовним, висновки узгоджені із завданнями та достатньо обґрунтовані.

Робота Шелест Каріни Михайлівни виконана на достатньому теоретичному й практичному рівнях, містить елементи новизни, оформлена відповідно до вимог і може бути рекомендована до захисту на засіданні екзаменаційної комісії. Кваліфікаційна робота заслуговує 78 балів (оцінка ECTS, оцінка за національною шкалою).

Науковий керівник:
кандидат психологічних наук,
старший дослідник

(підпис)

Світлана Чуніхіна

Анотація

Кваліфікаційна робота зосереджена на теоретичному та емпіричному вивченні того, як сучасні засоби масової інформації впливають на соціалізацію здобувачів освіти в умовах воєнного стану в Україні. У дослідженні розглянуто, як змінюється роль медіа як інституту соціалізації: під час війни вони виступають не тільки джерелом відомостей, а також можуть спричиняти психоемоційну нестійкість.

Мета роботи полягає в тому, щоб визначити особливості соціалізації підлітка під впливом медіаконтенту в умовах воєнних дій, а також обґрунтувати й перевірити психокорекційні заходи, спрямовані на розвиток медіаграмотності та зменшення наслідків інформаційного стресу.

Теоретичний розгляд проблеми дав змогу окреслити, у чому саме проявляється медіавплив на формування підліткової ідентичності. Показано, що надмірне споживання матеріалів воєнної тематики, особливо коли дорослі обмежено контролюють цей процес, пов'язане зі зростанням тривожності, появою небажаних моделей соціальної поведінки, посиленням агресивних реакцій і підвищенням ризику медіазалежності.

Емпірична частина роботи ґрунтується на використанні комплексу психодіагностичних методик, які дають можливість оцінити рівні агресивності, тривожності та показники медіаграмотності здобувачів освіти. Отримані результати підтримали гіпотезу про те, що частота звернення до ЗМІ та характер споживаного контенту безпосередньо пов'язані з рівнем соціальної адаптації здобувачів освіти. Також зафіксовано помітну частку респондентів, яким потрібна психологічна підтримка через дезорієнтацію в ситуації інформаційної невпорядкованості.

За підсумками формувального етапу дослідження було створено й упроваджено тренінгову програму «Подолання тривожності. Контроль емоцій». Вона поєднує вправи, що допомагають розвивати критичне сприйняття медіапродукції, прийоми зниження емоційного напруження та техніки, необхідні

для ефективної соціальної взаємодії. Опрацювання даних після реалізації програми вказує на статистично значуще зниження рівня тривожності й на зростання більш усвідомленого ставлення здобувачів освіти до медіаконтенту.

Автором підготовлено практичні рекомендації для батьків і педагогів: вони охоплюють базові правила «медіагігієни», підходи до контролю інформаційного простору людей юнацького та молодого віку та способи підтримки у ситуаціях стресового медіавпливу. Результати роботи можуть бути корисними для практичних психологів у закладах освіти під час профілактичної та корекційної роботи з людьми юнацького та молодого віку.

Ключові слова: соціалізація, засоби масової інформації, люди юнацького та молодого віку, воєнний стан, медіаграмотність, психоемоційний стан, агресивність, тривожність, психокорекція.

Abstract

The qualification work focuses on the theoretical and empirical study of how modern mass media influence the socialization of adolescents under martial law in Ukraine. The study examines how the role of the media as an institution of socialization is changing: during war, they act not only as a source of information, but can also cause psycho-emotional instability.

The purpose of the work is to determine the features of the socialization of adolescents under the influence of media content in conditions of military operations, as well as to substantiate and verify psycho-correctional measures aimed at developing media literacy and reducing the consequences of information stress.

Theoretical consideration of the problem made it possible to outline what exactly the media influence on the formation of adolescent identity is manifested in. It has been shown that excessive consumption of war-themed materials, especially when adults have limited control over this process, is associated with increased anxiety, the emergence of undesirable social behavior patterns, increased aggressive reactions, and an increased risk of media addiction.

The empirical part of the work is based on the use of a set of psychodiagnostic techniques that make it possible to assess the levels of aggression, anxiety, and media literacy indicators of adolescents. The results obtained supported the hypothesis that the frequency of access to the media and the nature of the content consumed are directly related to the level of social adaptation of adolescents. A significant proportion of respondents who need psychological support due to disorientation in a situation of information disorder was also recorded.

Following the results of the formative stage of the study, a training program “Overcoming Anxiety. Controlling Emotions” was created and implemented. It combines exercises that help develop a critical perception of media products, techniques for reducing emotional tension, and techniques necessary for effective social interaction. Data processing after the implementation of the program indicates a statistically significant decrease in the level of anxiety and an increase in a more conscious attitude of adolescents towards media content.

The author has prepared practical recommendations for parents and teachers: they cover the basic rules of "media hygiene", approaches to controlling the information space of adolescents and young people, and methods of support in situations of stressful media exposure. The results of the work may be useful for practical psychologists in educational institutions during preventive and corrective work with adolescents and young people.

Keywords: socialization, mass media, adolescents and young people, martial law, media literacy, psycho-emotional state, aggressiveness, anxiety, psycho-correction.

ЗМІСТ

ВСТУП	12
РОЗДІЛ I. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ПІДЛІТКА В УМОВАХ ВОЕННОГО СТАНУ	14
1.1. Соціалізація осіб юнацького і молодого віку: основні теорії та концепції	14
1.2. Психологічні особливості юнацького та молодого віку в умовах війни ..	19
1.3. Психологічні аспекти впливу засобів масової інформації в умовах війни: з досвіду Великої Британії	25
Висновки до розділу I	28
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВПЛИВУ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ПІДЛІТКА В УМОВАХ ВОЕННОГО СТАНУ	30
2.1. Завдання, методика та організація констатувального етапу дослідження впливу засобів масової інформації на соціалізацію підлітка в умовах воєнного стану.....	30
2.2 Рівень розвитку різних видів агресивних і ворожих реакцій серед здобувачів освіти	35
2.3 Рівень зайнятості у вільний час серед здобувачів освіти у підлітковому віці	39
Висновки до розділу II.....	42
РОЗДІЛ III. ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПОЗИТИВНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА ПОДОЛАННЯ АГРЕСИВНОСТІ	45
3.1 Мета, завдання та організація формувального етапу дослідження впливу засобів масової інформації на формування агресивності	45
3.2 Зміст та особливості проведення тренінгу «Подолання тривожності. Контроль емоцій»	47
3.3 Аналіз ефективності тренінгу «Подолання тривожності. Контроль емоцій»	50
Висновки до розділу III	56
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	61
ДОДАТКИ	65

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлюється масштабним і багатоаспектним впливом воєнного стану в Україні на різні сфери повсякденного життя, зокрема на перебіг соціалізації осіб юнацького і молодого віку. За умов інформаційного протистояння, поширення потенційно травматизувального медіаконтенту, дезінформаційних повідомлень, а також звуження можливостей безпосередньої міжособистісної взаємодії, засоби масової інформації (ЗМІ) набувають значущості як чинник, що опосередковано формує уявлення про соціальну реальність, систему цінностей, поведінкові практики та психологічний стан людей юнацького та молодого віку. Встановлення специфіки такого впливу є необхідним для підготовки обґрунтованих підходів до підтримки психічного здоров'я й соціальної адаптації осіб юнацького і молодого віку у період війни та в післявоєнний час.

Мета: Визначити й проаналізувати особливості впливу засобів масової інформації на процес соціалізації осіб юнацького і молодого віку, які перебувають в умовах воєнного стану, з подальшим формулюванням практичних рекомендацій, спрямованих на зниження імовірних негативних наслідків і підтримку їхньої конструктивної соціальної інтеграції.

Завдання: Провести теоретичний аналіз наукових підходів до інтерпретації соціалізації осіб юнацького і молодого віку і ролі засобів масової інформації у перебігу цього процесу.

- Описати особливості функціонування ЗМІ та характер їхнього контенту в умовах воєнного стану в Україні.

- Емпірично вивчити специфіку споживання особами юнацького і молодого віку різних типів ЗМІ в умовах воєнного стану.

- Встановити провідні форми та напрями впливу ЗМІ (новинні медіа, соціальні мережі, інтернет-ресурси, травматичний контент, дезінформація) на окремі компоненти соціалізації осіб юнацького і молодого віку (ціннісні

орієнтації, поведінкові прояви, емоційний стан, патріотизм, громадянська позиція).

- Проаналізувати значення медіаграмотності як чинника, що може знижувати вразливість до небажаних впливів ЗМІ на соціалізацію осіб юнацького і молодого віку у воєнних умовах.

- Дослідити, яким чином обмеження соціального спілкування, спричинені воєнним станом, змінюють роль ЗМІ в процесі соціалізації осіб юнацького і молодого віку.

Об'єкт: Процес соціалізації осіб юнацького і молодого віку віком 16-22 років в умовах воєнного стану в Україні.

Предмет: Вплив різних типів засобів масової інформації (новинні медіа, соціальні мережі, інтернет-ресурси, відеохостинги, месенджери) на формування ціннісних орієнтацій, поведінкових моделей, емоційного стану, патріотичної свідомості та громадянської позиції осіб юнацького і молодого віку, які перебувають в умовах воєнного стану.

Методи дослідження: Теоретичні: аналіз наукової літератури (психологічної, педагогічної, соціологічної, медіазнавчої), методика діагностики показників та форм агресії А. Басса і А. Дарксінтез, порівняння, узагальнення.

Емпіричні: Анкетування (опитування): з метою виявлення особливостей споживання ЗМІ особами юнацького і молодого віку, а також їхніх оцінок і ставлень до різних типів медіаконтенту.

РОЗДІЛ I. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ПІДЛІТКА В УМОВАХ ВОЕННОГО СТАНУ

1.1. Соціалізація осіб юнацького і молодого віку: основні теорії та концепції

Процес соціалізації охоплює всі етапи життєвого циклу індивіда, у межах яких відбувається інтенсивне засвоєння, а згодом і відтворення базових соціокультурних цінностей. Поетапне кількісне нагромадження опанованих культурних надбань на певній стадії розвитку переходить у якісно інший стан; це виявляється у суттєвій перебудові структурних компонентів особистості та її ціннісно-мотиваційної спрямованості [8]. Відповідно, людина постає не як пасивний реципієнт зовнішніх впливів, а як суб'єкт формування власної соціальної природи, що реалізується через складну діалектичну взаємодію між середовищем і цілеспрямованою системою суспільного виховання.

З одного боку, у перебігу розвитку індивід засвоює соціальний досвід, аксіологічні орієнтири, нормативні зразки та психологічні настанови, характерні для конкретного суспільного устрою і груп, до яких він належить; з іншого — він активно входить у розгалужену мережу соціальних зв'язків, через яку відбувається практичне збагачення особистісного соціального досвіду. Соціальне становлення особистості здійснюється як у межах стихійних механізмів повсякденної життєдіяльності, так і завдяки цілеспрямованому впливу низки суспільних структур та інституцій, причому виховний потенціал і роль кожної з них істотно змінюються залежно від вікової стадії цього багатовимірного процесу.

У сучасних наукових дослідженнях під час аналізу структури соціалізації зазвичай виокремлюють такі змістові домінанти: гомонізація (залучення окремого індивіда до людського роду); соціальна адаптація (унормування

мовленнєвих засобів, невербальної поведінки, перцептивних процесів, морально-психологічних стереотипів і рольових очікувань, що забезпечує формування соціального характеру та засвоєння загальноприйнятих значень і символів); інкультурація (поглиблене опанування культурної спадщини, яке пов'язується з духовним збагаченням особистості); інтеграція особистості (формування ієрархії мотивів, цінностей та інтересів, кристалізація відчуття персональної ідентичності й досягнення конгруентності між різними психічними станами за Є. Соколовим); інтерналізація соціального досвіду (грунтовне засвоєння механізмів соціальної взаємодії та адаптація до них); соціальне конструювання (вияв суб'єктивної активності особистості в різних соціальних доменах, що фіксується у свідомому прийнятті певних цінностей, виборі соціальних ролей, доборі способів розв'язання конфліктів і стратегій самопрезентації відповідно до підходів Є. Белінської та О. Тихомандрицької) [18].

На наше переконання, повноцінне та змістовно наповнене входження підлітка у простір соціуму зумовлюється реалізацією в трьох фундаментальних сферах:

Сфера діяльності, що передбачає оволодіння новими видами активності через засвоєння складніших форм рольової поведінки в системі соціальних ролей і входження в нові функціональні статуси.

Сфера спілкування, у межах якої комунікація забезпечує помітне розширення та диференціацію соціальних контактів індивіда, що зрештою закріплює становлення особистості як свідомого суб'єкта діяльності.

Сфера самовизначення та самореалізації, оскільки саме в міжособистісній взаємодії індивід набуває здатності адекватно сприймати себе й оточення, що стимулює формування цілісного образу «Я», розвиток самосвідомості, соціальну ідентифікацію та подальшу самоактуалізацію.

Ідентичність розглядається нами як базова інтегральна характеристика людини, за відсутності якої вона не може функціонувати як зріла особистість. Формування відчуття ідентичності, по суті, постає як тривала історія виникнення

та подолання соціокультурних суперечностей у суспільстві, що супроводжує розвиток людської цивілізації впродовж усього її історичного поступу.

Роль ЗМІ в процесі соціалізації

Значення масової комунікації для соціалізації сучасної людей юнацького та молодого віку та формування її світоглядних орієнтирів загалом не викликає сумнівів, зокрема в умовах глобальної інформатизації суспільства. У межах будь-якої державної системи засоби масової інформації (далі — ЗМІ) можуть функціонувати як конструктивний чинник або, навпаки, як деструктивний елемент у моделюванні масової свідомості, аксіологічних пріоритетів, а також політичних і громадянських установок молодого покоління[19].

Медіа-ресурси виступають одним із базових інструментів впливу на рівень самосвідомості індивідів. Їхній особливий статус у суспільній структурі визначається насамперед функціональним призначенням, що передбачає надання громадянам верифікованої та актуальної інформації про події, які набувають суспільної значущості.

Відчутний науковий доробок у вивчення медіа як інституту соціалізації та чинника формування ціннісних орієнтацій молоді людини зробили І. Бех, Л. Гордін, І. Зверева, І. Кон, В. Москаленко, О. Первишева, Л. Сніжко та Н. Чутова [32].

З огляду на суттєву інтенсивність впливу мас-медіа на процеси особистісного становлення набуває актуальності потреба в чіткішій концептуалізації різних вимірів цього явища. Відтак, основною метою цієї розвідки визначено комплексне дослідження механізмів впливу ЗМІ на соціалізацію людей юнацького та молодого віку в умовах трансформацій сучасного соціуму.

ЗМІ безпосередньо залучені до процесів артикуляції та структурування громадської думки щодо діяльності політичних інститутів, стану економічної й культурної сфер та інших вимірів суспільного життя, водночас виконуючи освітню функцію. Остання, своєю чергою, перебуває у тісному зв'язку із

соціалізаційною функцією, оскільки опосередковує засвоєння знань, норм і зразків взаємодії.

Під соціалізацією доцільно розуміти складний процес становлення суб'єкта та інтерналізації соціального досвіду, у ході якого поступово кристалізуються відносно стійкі та загальні риси особистості. Її підсумковим результатом вважають формування соціально активної особи, життєдіяльність якої регулюється усталеними нормами та узгоджується з інтересами суспільства, що, у свою чергу, підтримує соціальну стабільність і тяглість культурного коду[23].

Окрім зазначеного, мас-медіа виконують критичну й контрольну функції, апелюючи до правових норм і суспільного запиту, завдяки чому можуть виступати помітним регулятором суспільних відносин.

Водночас медіа-платформи дедалі частіше функціонують як комунікативний простір для діалогу між різними соціальними верствами та групами, сприяючи взаєморозумінню в межах спільноти.

У межах нормативно-правового підходу медіа визначають як періодичні друковані видання, радіо-, телевізійні чи відеопрограми, а також інші форми систематичного тиражування масової інформації [20, с. 261].

З позицій соціологічного аналізу ЗМІ розглядаються як складний інформаційно-пропагандистський комплекс, що поєднує інструменти політичного впливу з ресурсами репродукції культури та соціалізації нових поколінь [20, с. 253].

Вплив медіа охоплює різні демографічні й професійні групи населення, що пояснюється низкою об'єктивних чинників:

1. Рекреативна роль: сучасна людина відводить помітну частину дозвілля взаємодії з медіа-контентом, який дає змогу зменшити втому, дистанціюватися від повсякденної рутини та психологічно переключитися після робочого дня.

2. Релаксаційна роль: цей аспект частково перетинається з рекреацією, оскільки ЗМІ нерідко компенсують дефіцит безпосередньої міжособистісної

комунікації, виконуючи роль замітника спілкування за наявності соціальних бар'єрів.

3. Система неформальної освіти: на сучасному етапі медіа часто виконують просвітницьку функцію; зокрема, молодь дедалі рідше звертається до традиційних бібліотечних фондів, оскільки значний обсяг навчальних матеріалів зосереджено в мережі Інтернет. Водночас така освітня модель має низку обмежень: вона нерідко є фрагментарною («мозаїчною») та може не відповідати академічним стандартам достовірності через відсутність належної фахової експертизи контенту.

4. Нормативна регуляція: ЗМІ істотно впливають на засвоєння соціальних норм і ціннісних орієнтирів, що безпосередньо позначається на структурі матеріальних і духовних потреб як великих груп, так і окремих осіб.

5. Самореалізація особистості: спостерігається перетворення медіа на простір індивідуального самовираження. Це простежується як у телевізійних форматах (ток-шоу, реаліті-проекти), так і в цифровому середовищі через блогінг, соціальні мережі та продукування авторського мультимедійного контенту[22].

Підсумовуючи, доцільно зазначити, що мас-медіа посідають важливе місце в процесі становлення людини як цілісної особистості та її інтеграції як повноправного члена соціуму.

Соціалізувальний потенціал медіа часто розглядають крізь призму теорії соціального навчання. Відповідно до її положень, споживачі інформації сприймають символічні моделі поведінки як готові зразки для власної життєдіяльності [20]. Аудиторія при цьому не завжди потребує додаткових зовнішніх стимулів, аби відтворювати запропоновані моделі. Такий механізм охоплює: навчання через спостереження (прийняття нових зразків дій); придушення (зниження ймовірності небажаної поведінки через демонстрацію санкцій); розгальмовування (зростання толерантності до заборонених дій у разі їхнього схвалення в медійному просторі).

Отже, у межах цієї теорії ЗМІ розглядаються як один із ключових інститутів соціалізації, оскільки вони продукують поведінкові еталони, що за певних умов можуть набувати характеру самоочевидних для широкої аудиторії..

1.2. Психологічні особливості юнацького та молодого віку в умовах війни

В умовах активних бойових дій цивільне населення, зокрема здобувачі освіти й дорослі, зазнає багатовимірного деструктивного впливу, у якому поєднуються фізичне та психологічне насильство. Екстремальний характер подій справляє виражений травмувальний тиск на психіку та безпосередньо відображається на емоційній організації особистості[10]. Водночас саме дитяча популяція є найбільш чутливою до таких кризових обставин. У зв'язку з цим на сучасному етапі зростає актуальність дослідження динаміки психологічного здоров'я здобувача освіти, яка тривалий час перебуває в епіцентрі збройного протистояння[12]. Центральним залишається питання про те, якою мірою емоційна сфера здобувача освіти здатна витримувати стійко високий рівень психологічного напруження. Здобувачі освіти в умовах війни фактично опиняються заручниками надзвичайно складних життєвих обставин. Як одна з найменш захищених груп, вони демонструють гострі реакції на виклики адаптації в турбулентному середовищі. Широкомасштабна війна змушує осіб юнацького і молодого віку пристосовуватися до нових реалій на тлі ймовірної деформації психоемоційної сфери, яка є провідною для цього вікового етапу [21]. Поступове зниження емоційного благополуччя здобувача освіти часто пов'язане з хронічним переживанням негативних станів, зокрема страху, депресивного смутку та гніву. Водночас слід враховувати, що генезис психогенних порушень визначається не лише екстремальністю зовнішніх чинників, а й індивідуально-типологічними характеристиками підлітка, які здатні як послаблювати, так і істотно загострювати патологічні реакції. Психічна травма, набуваючи

суб'єктивно-особистісного забарвлення, порушує звичний життєвий уклад і постає як критична травматична подія [11]. Надзвичайні умови воєнного часу продукують множинні стресори, до яких психіка здобувача освіти не має вроджених механізмів адаптації. До найбільш деструктивних чинників доцільно віднести сигнали повітряної тривоги, що позначають загрозу артилерійських або ракетних ударів, а також радіаційну чи хімічну небезпеку; звуки активних бойових дій; безперервне споживання тривожного новинного контенту; екзистенційні побоювання за життя близьких і власну безпеку; переживання повної неможливості впливати на перебіг подій. Психологічне напруження нерідко зберігається й у періоди відносного затишшя, оскільки невизначеність щодо майбутнього підтримує високий рівень тривоги [28]. Твердження про те, що цивільні особи, зокрема жінки й здобувачі освіти, стають жертвами війн, є загальноновизнаним, оскільки саме на ці категорії мілітарні дії накладають найтяжчий відбиток. Однак, на відміну від дорослих жінок із уже сформованою психікою, здобувачі освіти є значно вразливішими до тривалих наслідків воєнної травми. Травматичний досвід збройних конфліктів особливо болісно рефлексується підлітками, чия психіка на цьому етапі схильна сприймати негативні події гостріше, ніж у старших вікових груп [11].

Хоча підлітковий вік зазвичай характеризується помітним потенціалом життєстійкості та резистентності, це не усуває ризиків формування глибинних негативних наслідків воєнного досвіду. Навпаки, саме ця вікова група часто виявляється найбільш уразливою до екстремальних умов середовища [27]. Екстерналізація травматичного досвіду може проявлятися у вигляді гострих афективних реакцій, нав'язливого страху, патологічної тривожності, істеричних станів і лабільності настрою. Також описуються стани психологічного ступору, гіперзбудливість, спалахи агресії та схильність до насильницьких дій. Окрім того, можливі зниження здатності до емпатії, формування асоціальних поведінкових патернів, розвиток ПТСР, послаблення здатності до цілепокладання й мрійливості, а також соціальна ізоляція, дезадаптація та

свідоме уникнення довірливої комунікації з найближчим оточенням навіть на нейтральні теми.

Варто наголосити, що підлітковий вік є транзитивною фазою онтогенезу, яка займає проміжне положення між дитинством і дорослою зрілістю та охоплює значний часовий відрізок. Це один із найбільш критичних і специфічних етапів життєвого шляху, насичений інтенсивними враженнями, суб'єктивно значущими подіями та підвищеним емоційним напруженням [28]. Визначальною характеристикою юнацького та молодого періоду виступає процес соціалізації. Цей етап є принциповим для становлення особистості, однак нерідко набуває конфліктного характеру. Прагнення підлітка до автономії та захисту особистих меж може переходити в опозиційну поведінку, що виявляється у вербальних конфліктах із рідними, неприйнятті сімейних цінностей і вимог, які інтерпретуються як несправедливе обмеження свободи, а також у всеохопній критиці досвіду старших поколінь [30].

Поряд із психологічними змінами в організмі підлітка відбуваються безперервні фізіологічні трансформації, адаптація до яких на початкових етапах може виступати додатковим джерелом стресу. Емоційна нестабільність істотно посилюється пубертатними процесами. Статеве дозрівання зумовлює появу інтересу до представників протилежної статі, виникнення романтичних почуттів і сексуального потягу, що є ще однією ключовою ознакою цього етапу розвитку та потребує окремої уваги [29].

Зосереджуючись на аналізі підвищеної чутливості осіб юнацького і молодого віку до деструктивних соціально-психологічних чинників, доцільно згадати наукові розвідки О. Бондаренка, Л. Боярина, О. Кокуна та І. Ващенко. Дослідники підкреслюють, що в підлітковому віці механізми психологічного самозахисту лише формуються й не мають достатнього ресурсу. Це обмежує можливості повноцінної мінімізації негативних переживань, створює загрозу цілісності особистості та зумовлює дефіцит базових потреб, серед яких провідною виступає потреба в безпеці [24].

Сучасний науковий дискурс акумулює значний масив даних щодо впливу війни на ментальний стан людини. Особливу вагу мають емпіричні дослідження наслідків воєнних дій для населення територій збройних конфліктів. Так, у праці С. Мурті та Р. Лакшмінараяна (2006 р.) проаналізовано стан психічного здоров'я здобувачів освіти із різних зон конфліктів, зокрема Ізраїлю, Ічкерії, Афганістану, Балкан та інших регіонів [7]. Автори обґрунтовують, що для дитячої психіки наслідки таких травм мають лонгітюдний характер. Виявлено пряму кореляцію між тривалістю воєнного конфлікту та інтенсивністю психічної травматизації: зі збільшенням часу перебування здобувача освіти в умовах війни поглиблюються деструктивні результати. Нерідко фіксуються різні форми дезадаптації (соціальна, соматична, психологічна), песимістичне світосприйняття, поведінкові аберації та легітимізація насильства у свідомості. Пролонгація воєнних дій підвищує ризики виникнення тяжких клінічних станів, зокрема резистентних депресій і посттравматичних стресових розладів[25].

Дослідники зі Сполучених Штатів та медичної школи в Єрусалимі також підтримують гіпотезу про те, що тривалий вплив мілітарних чинників має вкрай несприятливі наслідки для соматичного й морально-психологічного стану індивіда. До результативних проявів віднесено хронічний стрес, депресивні стани, ПТСР, формування адиктивної поведінки та різноманітні психосоматичні порушення [9].

Статистичні дані вказують, що на поточному етапі в Україні близько 75% дитячого населення зазнало психологічної травматизації внаслідок війни. Це означає, що переважна частина українських здобувачів освіти відчула прямий або опосередкований вплив бойових дій. На симптоматичному рівні це може виявлятися замкнутістю, редукцією комунікації, когнітивними порушеннями (зокрема пам'яті), розладами сну та нічними терорами, що в сукупності сприяє поглибленню соціально-психологічної дезадаптації та формуванню суттєвих психічних відхилень [27].

Інформаційна безпека осіб юнацького і молодого віку

Для сучасного покоління осіб юнацького і молодого віку Інтернет-середовище набуло ознак невід'ємного життєвого простору, у межах якого задовольняються базові потреби в соціальній взаємодії, пізнавальному розвитку, ігрових практиках і пошуку інформації, що використовується як у навчанні, так і для реалізації індивідуальних інтересів. Водночас помітна частина неповнолітніх користувачів, звертаючись до ресурсів глобальної мережі, не завжди належно усвідомлює наявні загрози та ризики, здатні спричинити несприятливі наслідки для їхнього розвитку. На рівні національного законодавства сформовано низку підходів, спрямованих на гарантування прав здобувача освіти та підтримання її інформаційної безпеки. Так, стаття 52 Конституції України закріплює тезу про те, що охорона дитинства належить до пріоритетних обов'язків держави. Своєю чергою Закон України «Про охорону дитинства» (абз. 4 ст. 20) встановлює заборону на пропагування у медіапросторі культу насильства й жорстокості, поширення порнографічної продукції, а також будь-яких відомостей, які принижують людську гідність або можуть завдати шкоди моральному становленню особистості [13]. Додаткові запобіжні положення містяться у ст. 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», де деталізовано обмеження щодо трансляції контенту, що потенційно може негативно впливати на фізичний, психічний або етичний розвиток осіб юнацького і молодого віку, а також щодо реклами наркотичних засобів і психотропних речовин. Окремо наголошено на забороні використання прихованих вставок у телерадіопрограмах, які здатні маніпулятивно впливати на підсвідомість людини або становити ризик для її здоров'я [14].

З метою профілактики психологічного, морального та фізичного травматизму неповнолітніх в Інтернет-просторі, а також для реагування на виклики цифрової доби, особливої ваги набуває узгодження зусиль інституту сім'ї та системи загальної середньої освіти. У межах такої взаємодії ключовим завданням виступає формування в осіб юнацького і молодого віку стійких компетентностей безпечного поводження з інформацією [17]. Аналіз рівня

обізнаності здобувачів освіти щодо мережевих ризиків дає змогу окреслити загрози, які найчастіше ними усвідомлюються: інфікування комп'ютерними вірусами (39%), доступ до контенту категорій «для дорослих» (21%), формування Інтернет-залежності (19%), а також різновиди шахрайства, зокрема викрадення персональних даних, паролів чи банківських реквізитів (3,45%). Емпіричні результати вказують на тривожну закономірність: із дорослішанням у осіб юнацького і молодого віку знижується рівень обачності під час перебування онлайн. Зокрема, на офлайн-зустріч із віртуальними знайомими погоджувалися близько 12% здобувачів освіти віком 10–11 років, тоді як у групі 15–17 років цей показник перевищує 60%. Конфіденційні відомості про професійну діяльність і посади батьків повідомляють 0,4% молодших школярів і вже 6,5% старшокласників. Соціальні мережі, будучи найпоширенішим ресурсом серед людей юнацького та молодого віку, водночас асоціюються з підвищеним рівнем ризику через легкість доступу сторонніх осіб до персональної інформації. Статистичні дані засвідчують, що 46% респондентів віком 10–17 років публікували номер телефону, 36% зазначали домашню адресу, а 51% розміщували особисті фотознімки у відкритому доступі [4].

Наведені показники дають підстави стверджувати, що рівень поінформованості підростаючого покоління щодо базових правил кібербезпеки та гігієни користування Інтернет-ресурсами залишається недостатнім. У цьому контексті актуалізується потреба у підвищенні правової грамотності як неповнолітніх, так і їхніх батьків, а також у посиленні державної уваги до окресленого кола питань. На наш погляд, виправданим кроком може бути розроблення та впровадження комплексних освітньо-просвітницьких стратегій із залученням міждисциплінарної команди фахівців, зокрема юристів, психологів, представників правоохоронних органів і громадського сектору. Саме системно вибудована медіаосвіта здатна зменшити ризики цифрового середовища та підтримати формування безпечного простору для соціалізації сучасної людей юнацького та молодого віку.

1.3. Психологічні аспекти впливу засобів масової інформації в умовах війни: з досвіду Великої Британії

Формування концептуальних засад діяльності засобів масової комунікації в умовах воєнного стану потребує ґрунтовного спирання на релевантний міжнародний досвід. На наш погляд, у цьому контексті особливо показовим є історичний матеріал Великої Британії, де координацію інформаційно-психологічного впливу під час обох світових воєн було інституціоналізовано через спеціалізоване Міністерство інформації (для зіставлення: у нацистській Німеччині аналогічні функції виконувало Міністерство пропаганди) [6]. Системне застосування пропагандистських інструментів як різновиду психологічної зброї проти супротивника вперше набуло масштабної фіксації у роки Першої світової війни 1914–1918 рр. При військових штабах створювалися профільні підрозділи, відповідальні за розповсюдження агітаційних листівок із використанням авіації та повітряних куль. На завершальному етапі війни, у 1918 році, з метою забезпечення масовості поширення матеріалів почали застосовувати також спеціалізовані агітаційні снаряди та міни. Важливо наголосити, що після завершення Першої світової війни британське Міністерство інформації було розформовано, оскільки його діяльність зазнала різкої критики через асоціацію офіційної пропаганди з маніпулятивними практиками та викривленням фактичних даних[3].

Проте найвищої інтенсивності психологічне протиборство досягло у період Другої світової війни. Публіцисти й теоретики інформаційного впливу того часу загалом сходилися на тому, що пропаганда як інструмент психологічної війни посідатиме одну з ключових позицій у комплексній стратегії перемоги[1]. Відновлене Міністерство інформації Великої Британії на початкових етапах декларувало прагнення дотримуватися принципів стриманості та етичної коректності. Водночас після масованих бомбардувань британських міст улітку та восени 1940 року, на тлі відмови від капітуляції перед нацистською Німеччиною, відомство повернулося до апробованих механізмів

впливу на громадську думку, у тому числі маніпулятивного характеру[2]. Комунікативний акцент було зміщено з раціонального переконування на апеляцію до базових емоційних реакцій населення. Зокрема, запроваджено технологію під назвою «Кампанія гніву», орієнтовану на подолання суспільної апатії та формування безкомпромісного ставлення до нацистського режиму через демонстрацію його жорстокості. У підсумку пропаганда набула статусу одного з фундаментальних чинників підтримання обороноздатності держави, сприяючи тому, що зусилля тилу почали осмислюватися як співмірні за значущістю з діями на фронті[5].

Осмислюючи прорахунки інформаційної політики періоду Першої світової війни, коли перебільшення повідомлень про звірства ворога щодо цивільних у низці випадків підривало довіру до джерел, британські стратеги у 1940-х роках суттєво скоригували тактичний інструментарій. Пріоритет було надано сатирі, спрямованій на руйнування уявної величі агресора. Показовим є приклад роботи кінорежисера Чарльза Ріда, який у 1941 році наклав легковажний танцювальний мотив із мюзиклу «Я і моя дівчина» на кадри документального фільму Лені Ріфеншталь «Тріумф волі». Застосування ефекту прискороного відтворення плівки перетворювало марширування нацистів у Нюрнберзі на комічне видовище. Сміх у цьому випадку виступав дієвим психологічним прийомом, що знижував рівень страху перед ворогом і водночас знецінював його ідеологічний пафос. Доречно згадати, що ще з часів Першої світової війни за ініціативою британського уряду конструювався образ німецької армії як варварських агресорів. У роки Другої світової війни цей наратив доповнювали повідомлення про руйнування нацистами традиційних релігійних засад та прогресивної системи освіти. Виразним прикладом маніпулятивної перебудови медійних образів із міркувань стратегічної доцільності стала зміна репрезентації Йосипа Сталіна в британських медіа після вступу СРСР у війну як союзника. Із фігури жорстокого диктатора його було переозначено як справедливого захисника власної батьківщини, що корелювало з помітною переорієнтацією ставлення британського суспільства до Радянського Союзу у позитивному напрямі.

Існує значна кількість прикладів, які засвідчують, що цілеспрямовано сконструйована інформація може відчутно модифікувати суспільну свідомість. Дієвий контроль над когнітивною сферою громадян створює можливості як для стабілізації, так і для дестабілізації внутрішньої ситуації, зокрема через загострення антагонізмів між соціальними групами. Психологічні методики дають змогу ідентифікувати категорії населення, найбільш чутливі до впливу, та вибудовувати з ними інтенсивну комунікаційну роботу з метою формування заданого ментального стану [26, с. 133]. Отже, інформаційно-психологічна пропаганда у воєнних умовах постає невід'ємною складовою загального протистояння. Військовий конфлікт має виразну соціокультурну детермінацію: він акумулює імпульси історичного минулого, національної політики, колективного менталітету та суспільного ставлення до армії [26, с. 135]. Саме ці чинники мають розглядатися як базові під час розроблення державної інформаційної стратегії.

Слід враховувати, що форма й зміст масової комунікації у такі періоди значною мірою підпорядковуються завданням психологічного впливу, зокрема маніпулятивного. За певних умов це здатне спричинити інертність індивіда, обмежуючи його спроможність до активного спротиву [16, с. 59]. Відтак, з огляду на суттєвий вплив ЗМІ на суспільну свідомість, доцільним є залучення комунікаційних методів, які стимулюють військову доблесть і сприяють консолідації нації в перспективі повоєнної відбудови. Управління соціальними настроями у воєнний період потребує орієнтації на правдивість: не варто продукувати ілюзії щодо швидкого розв'язання складних проблем, аби мінімізувати ризики подальшої «кризи очікувань». У цьому контексті показовою є промова Вінстона Черчилля перед Палатою громад у травні 1940 року. Його відверте твердження про те, що на націю чекають лише «кров, важка праця, сльози і піт», не спричинило деморалізації британців; натомість воно стало важливим чинником суспільної консолідації в умовах тривалої та виснажливої боротьби.

Висновки до розділу I

У першому розділі подано теоретичний аналіз явища соціалізації здобувачів освіти, а також розглянуто роль засобів масової інформації як одного з визначальних чинників формування особистості в умовах воєнного стану. На підставі проведеного аналізу можна сформулювати такі висновки:

Соціалізація як багатовимірний процес. Визначено, що соціалізація особистості в юнацькому та молодому віці є складним, динамічним процесом засвоєння соціального досвіду. Вона розгортається через діяльність, спілкування та самовизначення. Ефективність цього процесу значною мірою пов'язана зі здатністю здобувача освіти вибудувувати цілісну ідентичність, а в умовах війни це ускладнюється через тиск екстремального середовища та його потенційно руйнівний вплив.

ЗМІ як інструмент соціального впливу. Обґрунтовано, що мас-медіа належать до найвпливовіших агентів соціалізації сучасної людей юнацького та молодого віку. Вони виконують інформаційну та просвітницьку функції, впливають на норми й регуляцію поведінки, а також можуть слугувати простором відновлення й відпочинку. Водночас медіа здатні посилювати деструктивні тенденції, коли інформаційне середовище стає джерелом стресу, маніпуляцій або трансляції агресивних моделей поведінки. Теоретичні джерела вказують на те, що підлітки нерідко відтворюють символічні зразки, побачені в медіа, що підсилює потребу в розвитку критичного мислення та медіаграмотності.

Специфіка юнацького та молодого віку в умовах війни. Показано, що психіка здобувачів освіти є особливо чутливою до впливу воєнної травми. Поєднання вікових пубертатних змін із тривалим стресом, спричиненим війною (загрози життю, невизначеність майбутнього, постійне споживання тривожного контенту), підвищує імовірність емоційної нестабільності, зростання агресивності, появи тривожних станів і проявів соціальної дезадаптації. Оскільки

механізми самозахисту в цьому віці ще формуються і часто не мають достатнього ресурсу, підлітки потребують пріоритетної психологічної уваги.

Інформаційна безпека як пріоритет. Аналіз чинного законодавства та емпіричних матеріалів свідчить, що рівень медіагігієни серед людей юнацького та молодого віку залишається недостатнім. З віком здобувачі освіти часто поводяться менш обачно в цифровому середовищі, через що зростають ризики кібершахрайства та психологічної травматизації. У цьому контексті ключовим завданням для держави та сім'ї є впровадження системної медіаосвіти, яка може зменшувати деструктивний вплив мережевого простору.

Історичний досвід та інформаційна стратегія. Аналіз досвіду Великої Британії в період світових воєн засвідчив, що інформаційна політика фактично є складовою оборонної стратегії. Керування суспільними настроями в кризові періоди спирається на поєднання психологічної підтримки, орієнтації на правдивість (що знижує ризик «кризи очікувань») та розвиток навичок критичного аналізу інформації. Відповідно, сучасна державна стратегія в Україні має враховувати ці висновки й фокусуватися не на маніпулятивному викривленні реальності, а на консолідації суспільства через підтримку психічної стійкості громадян.

Отже, теоретичний аналіз показує, що вплив ЗМІ на людей юнацького та молодого віку в умовах війни є амбівалентним: за певних обставин він сприяє формуванню соціально активної особистості, а за інших може поглиблювати психологічну травматизацію. Саме тому актуальним є подальше опрацювання практичних психокорекційних заходів і програм медіаграмотності, які буде представлено в наступних розділах роботи.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВПЛИВУ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ПІДЛІТКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Завдання, методика та організація констатувального етапу дослідження впливу засобів масової інформації на соціалізацію підлітка в умовах воєнного стану

Дослідження було організовано в онлайн-форматі, що, з одного боку, розширило потенційну сукупність респондентів, а з іншого — спростило їх залучення. Для групової психодіагностики я обрала два освітніх заклади - Краматорське вище професійне училище (№14) та Кременчуцьке професійно-технічне училище №26. Учасниками були здобувачі освіти з 1 по 5 курс. Кількість здобувачів освіти – 146 осіб. Вікова категорія –16-22 років. Дівчат – 63 особи (43,2 %), хлопців – 86 осіб (58,9 %).

Учасниками стали здобувачі освіти юнацького і молодого віку 16–22 років, за такими професіями: «Слюсар з ремонту колісних транспортних засобів (Автослюсар). Слюсар-ремонтник», «Слюсар з ремонту колісних транспортних засобів (Автослюсар). Слюсар з механоскладальних робіт», «Слюсар-інструментальник. Слюсар з механоскладальних робіт», «Електрозварник. Електрозварник на автоматичних та напівавтоматичних машинах», «Кухар. Кондитер», «Пекар. Кондитер», «Машиніст крана (кранівник)», «Електромонтер з ремонту та обслуговування електроустаткування», «Верстатник широкого профілю», які проживають як у різних областях України, так і за її межами, а також у ряді інших країн. Використання онлайн-тестування дало змогу мінімізувати обмеження, пов'язані з географічною віддаленістю, зокрема щодо осіб, для яких різні держави тимчасово стали місцем проживання.

Обґрунтувати теоретико-методологічних підходів дослідження впливу засобів масової інформації на соціалізацію в умовах воєнного стану у здобувачів

освіти юнацького та молодого віку дало можливість на наступному етапі роботи провести спеціальне вивчення.

Мета дослідження досягається шляхом виконання таких завдань:

Добір науково обґрунтованого діагностичного інструментарію, який дає змогу оцінити рівні агресії, ворожості та тривожності.

Розроблення анкети для вивчення особливостей медіаспоживання серед здобувачів освіти, а також перевірка її придатності й надійності.

Проведення емпіричного дослідження, спрямованого на з'ясування того, як медіаконтент може впливати на зміни рівня агресивності в здобувачів освітиському середовищі.

Опрацювання отриманих даних за допомогою статистичних методів і подання результатів у наочному вигляді.

Психологічне тлумачення виявлених закономірностей і їх змістовний розгляд.

Для реалізації мети дослідження було використано набір методик, який дає змогу комплексно оцінити і внутрішні емоційні переживання, і зовнішні поведінкові прояви агресії. Опитувальник Баса—Дарки (Додаток Б) [31] застосовано для розмежування різних форм агресивної та ворожої реакції, зокрема фізичної, непрямой й вербальної агресії, а також негативізму, образи, підозрілості, схильності до роздратування та почуття провини.

Опитувальник тривожності (Ч. Спілбергер, А. Андрєєва) (Додаток А) [31] використано для визначення рівня тривожності, пізнавальної активності та емоційного стану (гніву) підлітка — як у конкретній ситуації, так і в умовах навчальної діяльності.

Тест А. Ассінгера «Оцінювання індивідуальної агресивності» (Додаток В) застосовано, щоб отримати загальний показник агресивності [31].

Проективну методику «Неіснуюча тварина» (М. Друкаревич) (Додаток Е) [50] введено для виявлення глибинних, менш очевидних проявів агресії, а також для аналізу особливостей особистісних захисних механізмів.

Авторську анкету «Анкетування впливу ЗМІ на процес соціалізації підлітка» (Додаток Д) було підготовлено для того, щоб зібрати відомості про медіапереваги здобувачів освіти і те, як вони самі оцінюють вплив медіаконтенту.

На першому етапі дослідження застосовувався опитувальник Баса–Дарки, який дає змогу визначити рівень агресивності.

Мета: встановити рівень агресивності та ворожості у здобувачів освіти, а також виявити реакції, що можуть підтримувати негативні переживання і формувати негативні оцінки.

Завдання: опитувальник містить 75 висловлювань. Потрібно уважно прочитати кожне з них: якщо висловлювання підходить, поставити «+», якщо не підходить — «-».

Під час розроблення методики для виявлення агресивності та ворожості А. Басс і Е. Даркі виокремили такі типи агресивних і ворожих реакцій:

1) Фізична агресія (напад) — застосування фізичної сили щодо іншої особи.

2) Непряма агресія — агресивні дії, спрямовані на іншу людину (злі насмішки, плітки), а також прояви, що не мають конкретного адресата: емоційний «викид» у формі крику, тупання ногами, ударів кулаком по столу (тобто без чіткої спрямованості).

3) Схильність до роздратованості (короткочасна роздратованість) — готовність швидко проявити її навіть у відповідь на незначну різкість або жорсткість.

4) Негативізм — опозиційна форма поведінки, зазвичай спрямована проти авторитету чи керівника; вона може варіюватися від пасивного спротиву до активної боротьби з усталеними правилами та звичаями.

5) Образа — заздрість і неприязне ставлення до інших, пов'язані з переживанням власної образи та гніву через реальні або уявні страждання.

6) Підозра — недовіра й обережність у ставленні до людей, що ґрунтуються на припущенні про можливі наміри завдати шкоди.

7) Вербальна агресія — вираження негативних почуттів як через форму (сварка, крик), так і через словесні висловлювання (лайка, погрози).

8) Почуття провини — переживання провини, пов'язане з формами поведінки, які зазвичай засуджуються або забороняються соціальними нормами.

На другому етапі дослідження використовувався опитувальник для вивчення тривожності в юнацькому віці (Ч. Спілбергер, А. Андрєєва).

Мета: визначити рівень пізнавальної активності, тривоги та гніву як відносно стійких особистісних проявів.

Завдання: методика складається з двох частин. В одній таблиці поєднано показники пізнавальної активності, тривожності та негативних емоційних переживань; у другій подано аналогічну таблицю, але вона відображає ставлення людини в конкретний момент. Відповіді учень надає за чотирибальною шкалою оцінювання:

- Майже ніколи «1 бал»
- Іноді «2 бали»
- Часто «3 бали»
- Майже завжди «4 бали»

Завдання до 1-ї частини опитувальника: уважно прочитайте кожне твердження та обведіть кружечком одну цифру, подану праворуч, відповідно до того, як ви себе відчуваєте.

Завдання до 2-ї частини опитувальника: оцініть, як ви відчуваєтеся під час уроків у освітньому закладі, і так само, як у попередній таблиці, обведіть кружечком одну цифру, подану праворуч, залежно від вашого самопочуття.

Інтерпретація результатів:

Підраховується кількість балів по відповідним шкалам за формулою:

$$ПА+МД+(-Т) +(-Г), \text{ де:}$$

- ПА – бал за шкалою пізнавальної активності;
- МД – бал за шкалою мотиваційних досягнень;
- Т – бал за шкалою тривожності;
- Г – бал за шкалою гніву.

Загальний бал може бути $-60 +60$

Розрізняють такі рівні навчальної мотивації:

I рівень – висока (продуктивна) мотивація, чітко виражений пізнавальний інтерес до навчання та загалом позитивне ставлення до нього;

II рівень – продуктивна мотивація й позитивне ставлення до навчання, що переважно підтримується орієнтацією на соціальні норми;

III рівень – середній рівень, за якого пізнавальна мотивація є порівняно невисокою;

IV рівень – знижена мотивація, характерні переживання на кшталт «шкільного смутку» та заперечне ставлення до навчання;

V рівень – різко виражене заперечне ставлення до навчання.

Поряд з опитувальником здобувачам освіти запропонували анкету, щоб з'ясувати, як засоби масової інформації можуть впливати на формування агресивності. Анкета містить 5 запитань.

Мета: визначити вплив засобів масової інформації на формування агресивності в підлітковому віці.

На наступному етапі дослідження провели тестування за методикою А. Ассінгера «Оцінювання індивідуальної агресивності» (Додаток В).

Мета: визначити індивідуальну агресивність і встановити її рівень у здобувачів освіти юнацького та молодого віку.

Завдання: тест включає 20 запитань і передбачає три варіанти відповідей: «А», «Б», «В».

Інтерпретація результатів: підрахувати кількість набраних балів, орієнтуючись на ключ-таблицю.

Щоб уточнити й підтвердити результати методики А. Ассінгера, на наступному етапі дослідження застосували проективну методику «Неіснуюча тварина».

Мета: оцінити рівень агресивної поведінки підлітка.

Завдання: на аркуші формату А4 пропонується вигадати та намалювати неіснуючу тварину, далі придумати їй назву й написати коротку розповідь, давши відповіді на такі питання:

- «Де живе ця тваринка?»;
- «Чим харчується?»;
- «Чи має вона друзів?»;
- «Чим займається?».

Інтерпретація результатів:

У практичних посібниках, що описують проєктивні методики малюнка, результати аналізу найчастіше подають у вигляді описових характеристик. Рівень агресивності зазвичай пов'язують із тим, скільки в зображенні кутів, де саме вони розміщені та якими виглядають, навіть якщо ці елементи не узгоджуються з іншими деталями малюнка. Окремо звертають увагу на прямі ознаки агресії — наприклад, кігті, зуби або дзьоб. Також вважається, що різні форми агресивності можуть проявлятися по-різному: вербальну агресію інколи пов'язують із зображенням зубів, фізичну — з пазурами чи предметами для нападу, а захисну — з бажанням «укрити» персонажа панциром, бронею, лускою або товстою шкірою.

2.2 Рівень розвитку різних видів агресивних і ворожих реакцій серед здобувачів освіти

Згідно з першим завданням, на початковому етапі дослідження було проведено опитування, щоб оцінити рівень агресивності та ворожості. Окремо фіксували домінуючу реакцію, яку визначали за модифікованою методикою Баса–Даркі для виявлення агресивності. Отримані дані вказують на те, що для більшості здобувачів освіти прояви агресії та відповідні вроджені реакції є звичними.

У зв'язку з цим варто зазначити, що за підсумками опитування більшість здобувачів освіти демонструють такі показники::

Таблиця 2.2.1.

Вид агресивної/ворожої реакції	Показник (%)
Вербальна агресія	84%
Підозрілість	81%
Схильність до роздратованості	71%
Почуття провини	65%
Негативізм	62%
Образа	59%
Непряма агресія	56%
Фізична агресія	53%

Виявлення різних типів агресивних і ворожих реакцій серед здобувачів освіти (рис.2.2.1) свідчить про те, що в межах навчальної діяльності вони мають схильність до проявів агресії.

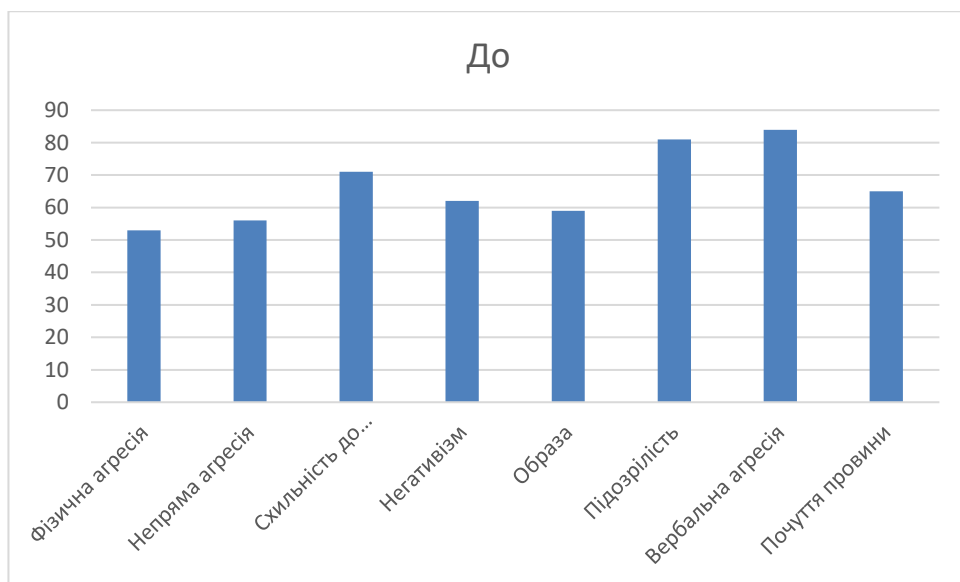

Рис.2.2.1 Показники видів агресивності та ворожості

Можна припустити, що вищий рівень вербальної агресії серед опитаних здобувачів освіти частково пов'язаний із тим, як подібні моделі поведінки

відтворюються та поширюються в українських засобах масової інформації. Спостереження свідчать, що сучасний медіапростір нерідко містить матеріали, у яких наочно представлені різні форми вербальної агресивності. Така агресивна манера мовлення може проявлятися і як переінакшення відомих приказок у «творчій» подачі, і як відверта лайка.

Носіями агресивного мовлення найчастіше стають представники різних соціальних груп, тому їх детальна класифікація в цьому контексті навряд чи є продуктивною. Водночас адресати агресивних висловлювань нерідко згодом самі переходять у роль мовців, відтворюючи агресію у відповідь. Варто також зауважити, що найбільш швидко поширюється саме та інформація, яка оприлюднюється через засоби масової інформації.

Рівень розвитку пізнавальної активності, тривоги та гніву як стану особистості

Далі було проведено опитування, щоб визначити рівень пізнавальної активності, а також тривожність і гнів як поточні стани особистості. Опрацювання даних, отриманих за опитувальником Спілбергера—Ханіна дозволило виокремити найбільш показовий для нашого дослідження параметр — динаміку інтелектуальної ініціативи в умовах стресу. На рисунку 2.2.2 представлено результати за шкалою пізнавальної активності респондентів.

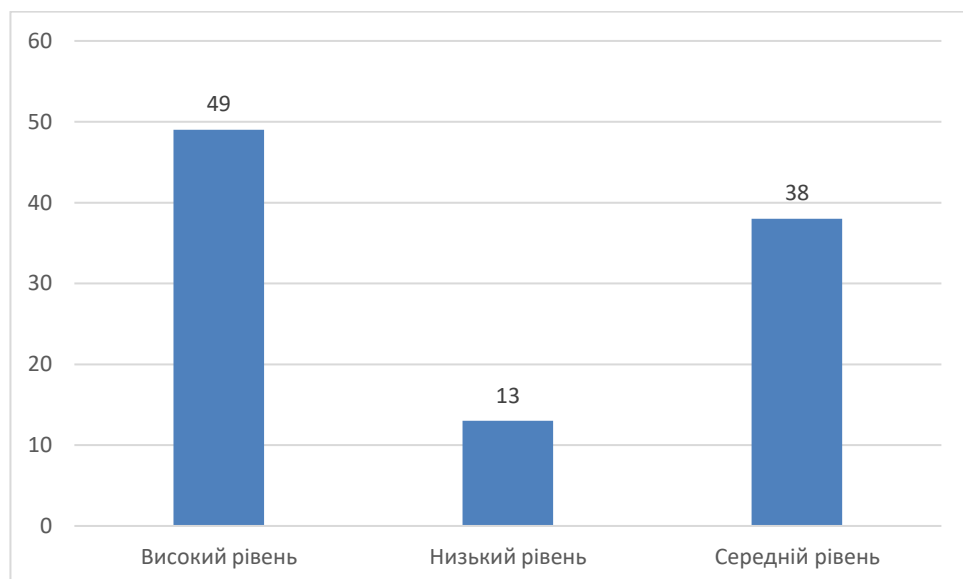

Рис.2.2.2 Показники рівнів пізнавальної активності

За підсумками діагностики рівня тривожності, пізнавальної активності та негативних емоційних переживань простежуються такі тенденції:

Висока тривожність (49%): помітна частина вибірки має складнощі з пристосуванням до групи та гостріше реагує на стресові обставини. Такі здобувачі освіти часто відчують занепокоєння і нерідко потребують підтримки дорослих, зокрема коли йдеться про врегулювання конфліктів.

Негативні емоційні переживання (38%): для багатьох здобувачів освіти характерні пригнічений настрій, нижча емоційна задоволеність і пасивніша поведінка у спілкуванні.

Пізнавальна активність (13%): лише невелика частина опитаних зберігає ініціативність і виразний інтерес до нового; це може свідчити про певне пригальмовування інтелектуальної активності на тлі переважання тривожних станів.

Розподіл рівнів індивідуальної агресивності (за методикою А. Ассінгера).

Відповідно до результатів діагностики, поданих на рис. 2.2.3, у вибірці здобувачів освіти зафіксовано такий розподіл рівнів індивідуальної агресивності:

Високий рівень (42%): зазвичай пов'язується з підвищеною чутливістю до зовнішніх подразників, нижчим рівнем емпатії та тенденцією до екстернального локусу контролю, коли власні невдачі пояснюються діями оточення.

Середній рівень (36%): найбільша група, для якої частіше властиві відкриті прояви агресії (вербальні й фізичні), зухвалість і негативізм у взаємодії; водночас може спостерігатися послаблення соціального самоконтролю, зокрема через знижене відчуття провини.

Низький рівень (22%): частіше проявляється через невпевненість, інфантильність і внутрішню боязкість. Такі здобувачі освіти можуть бути схильними до самоприниження, що нерідко веде до соціальної ізоляції, відчуття сорому та відчаю, особливо за браку належної підтримки.

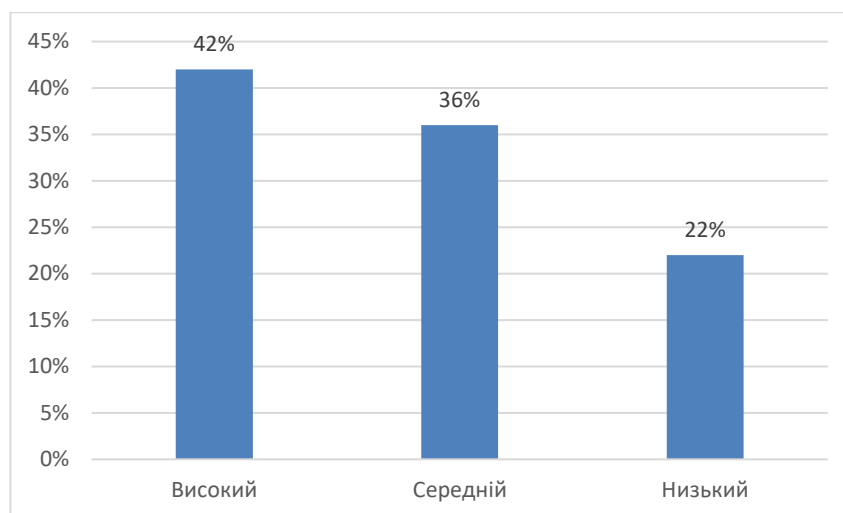

Рис.2.2.3 Показники рівнів агресивності

Висновок до розділу: Таким чином, за результатами опитування можна стверджувати, що більшість респондентів (78%) демонструють середній або високий рівень агресивності. Підвищена тривожність у цьому контексті може виступати своєрідним «джерелом енергії», яке підсилює агресивні реакції. За умов воєнного стану, коли зовнішні обставини підтримують стан хронічного стресу, агресивність нерідко стає провідним способом вираження емоційного напруження та дискомфорту. У зв'язку з цим постає потреба в запровадженні спеціальних психокорекційних заходів, спрямованих на більш гармонійну соціалізацію здобувачів освіти.

З отриманих за методикою даних видно, що здобувачі освіти характеризуються надмірно високим рівнем агресивності, і це може несприятливо позначатися на навчальній діяльності та повсякденному житті. У міжособистісній взаємодії такі здобувачі освіти можуть частіше виявляти різкі реакції, надмірну жорсткість і агресивні форми поведінки щодо інших людей.

2.3 Рівень зайнятості у вільний час серед здобувачів освіти у підлітковому віці

Учням також запропонували заповнити анкету з п'ятьма запитаннями. Для відповіді на кожне з них потрібно було обрати один із запропонованих варіантів, який найбільше відповідає власній думці.

У запитанні (рис.2.3.1) «Що Вам найбільше подобається робити у вільний час?» 56% респондентів зазначили, що найчастіше проводять час у «TikTok» та «Instagram», 30% обрали варіант «грати в комп'ютерні ігри», а 14% вказали «займатися спортом».

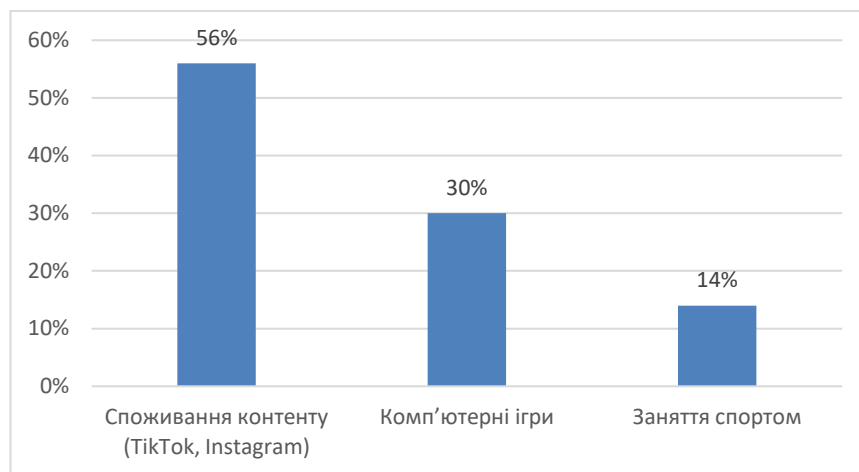

Рис.2.3.1 Кількість прочитаних джерел у вільний час (%)

«Скільки часу на день Ви відводите на засоби масової інформації?» (рис.2.4.2): – 50% – 1–3 години; – 30% – 3–5 годин; – 20% – 5 і більше годин.

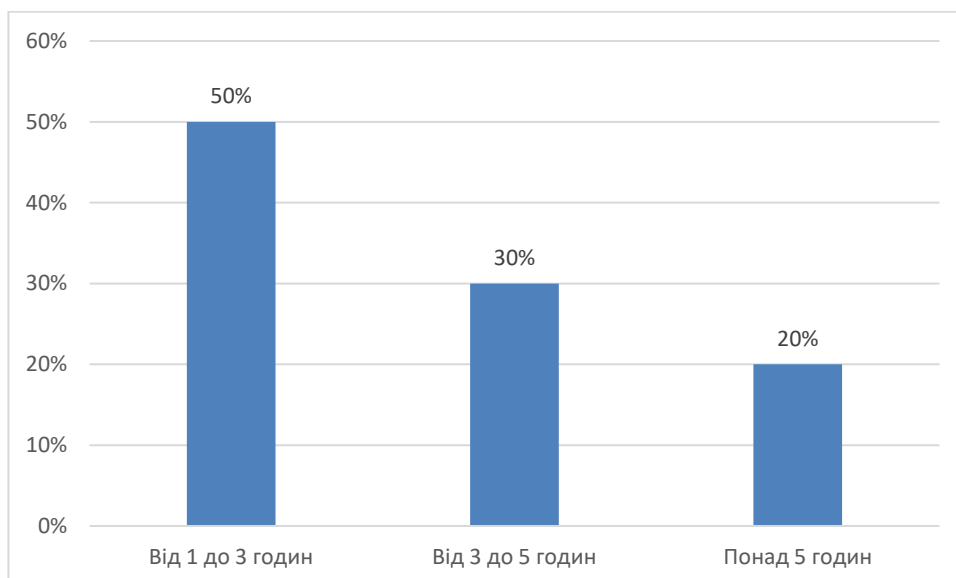

Рис.2.3.2 Скільки часу здобувачів освіти відводять на засоби масової інформації?

Отже, більшість опитаних для дозвілля обирають активну взаємодію з матеріалами, які створюють засоби масової інформації, а також із медіаконтентом.

Аналіз психологічних особливостей впливу засобів масової інформації на агресію здобувачів освіти

Свідомість сучасних здобувачів освіти тісно пов'язана не лише з реальним соціальним середовищем, а й з віртуальним інформаційним простором. За умов воєнного стану інтенсивний вплив медіаконтенту може змінювати те, як здобувачі освіти сприймають об'єктивну реальність, послаблювати критичне мислення та сприяти появі психологічних патернів, які мають деструктивний характер. Найвразливішими виявляються здобувачі освіти: за надмірного споживання медіапродукції в них нерідко фіксуються агресивні реакції.

Загальна вибірка дослідження охопила 146 осіб. Для проведення детального аналізу та подальшого порівняння результатів було виокремлено контрольну групу у складі 84 здобувачів освіти. Вибір саме цієї групи зумовлений тим що це були учні Краматорського вищого професійного училища, які здобувають освіту дистанційно.

Аналіз медіаактивності учасників контрольної групи (рис. 2.3.2) засвідчив високий рівень залученості у віртуальний простір: 50% респондентів проводять у медіасередовищі від 1 до 3 годин на добу, 30% — від 3 до 5 годин, а 20% опитаних приділяють споживанню контенту понад 5 годин щодня

Результати діагностики: За даними опитувальника Баса–Дарки, у структурі агресивності респондентів найпомітнішими є вербальна агресія, підозрілість, схильність до роздратованості, негативізм, а також почуття провини. Узагальнені результати вивчення емоційних станів (тривога, гнів, пізнавальна активність) додатково вказують на те, що значна частина здобувачів освіти перебуває у стані тривалого емоційного напруження.

Зв'язок між медіаспоживанням і поведінкою простежується достатньо виразно: контакт з агресивним медіаконтентом може переходити у деструктивні патерни під час реальної комунікації, що, зі свого боку, проявляється зниженням соціальної активності та погіршенням комунікативних умінь.

Стратегія психокорекції: Виходячи з отриманих даних, програму психологічної корекції доцільно будувати так, щоб вона охоплювала:

Блок подолання агресії: щоб зменшити агресивні прояви, варто розвивати навички ненасильницького спілкування, підтримувати формування толерантного ставлення та працювати з корекцією вербальної агресії.

Блок емоційної саморегуляції: з метою стабілізації емоційного стану важливо розвивати впевненість у собі, поступово знижувати рівень тривожності та посилювати інтерес до пізнавальної діяльності як альтернативи втечі у віртуальний простір.

Медіагігієна: доцільно формувати навички раціонального розподілу часу, привчати до більш виваженого вибору контенту, а також підтримувати розвиток соціальних компетенцій у реальному, а не віртуальному середовищі.

Висновки до розділу II

У другому розділі подано емпіричне дослідження того, як засоби масової інформації впливають на соціалізацію та рівень агресивності здобувачів освіти в умовах воєнного стану. На підставі опрацювання зібраних даних сформульовано такі висновки:

Психологічні особливості здобувачів освіти у період війни. Емпіричні результати показують, що нинішні здобувачі освіти юнацького та молодого віку часто перебувають у стані підвищеного психоемоційного напруження. Оцінювання за опитувальниками Баса–Даркі, Спілбергера–Ханіна, а також за тестом А. Ассінгера засвідчило, що в 80% респондентів переважають середній або високий рівні агресивності. Водночас значні показники вербальної агресії (84%), підозрливості (81%) і схильності до роздратованості (71%) дозволяють припустити, що агресивні реакції для частини здобувачів освіти стали звичним способом самозахисту та вираження емоційного дискомфорту. Такий

дискомфорт пов'язується і з віковими змінами, і з тривалим стресом, спричиненим воєнним станом.

Залежність від медіасередовища. Дослідження підтвердило припущення про суттєву присутність медіа в повсякденні здобувачів освіти: половина респондентів (50%) проводить у віртуальному просторі від 1 до 3 годин щодня, тоді як 20% — понад 5 годин. Найчастіше обирають розважальний контент (TikTok, Instagram) і комп'ютерні ігри. Також зафіксовано прямий зв'язок між тривалим перебуванням у медіапросторі та змінами психоемоційного стану: високий рівень тривожності (73%) поєднується з низькою пізнавальною активністю (13%). Це може вказувати на те, що віртуальне середовище використовується як спосіб психологічного «відходу» від реальності або як компенсаторний механізм.

Механізми формування агресивності. Встановлено, що масмедіа можуть виступати джерелом деструктивних поведінкових зразків. Зокрема, поширення агресивної лексики, своєрідна «креативізація» конфліктів і регулярна демонстрація жорстокості в медіаконтенті сприяють тому, що агресивні патерни в підлітковому середовищі сприймаються як більш звичні та прийнятні. Засвоюючи ці моделі, здобувачі освіти нерідко переносять їх у реальну комунікацію, що ускладнює соціальну адаптацію та послаблює міжособистісні зв'язки.

Потреба в психокорекції. Значна частка респондентів, у яких виявлено ознаки психологічної дезадаптації, дає підстави говорити про необхідність упровадження спеціалізованої програми психокорекції. Отримані результати використано як основу для розроблення стратегії, що передбачає три ключові блоки:

Корекція агресії: розвиток навичок ненасильницького спілкування та зниження проявів вербальної агресії.

Емоційна саморегуляція: опанування технік зменшення тривожності та поступове зміцнення впевненості в собі.

Медіагігієна: формування вмінь критично сприймати контент і більш раціонально розподіляти час у медіасередовищі.

Отже, емпіричне дослідження показало, що за умов воєнного стану ЗМІ можуть бути вагомим дестабілізуючим чинником, який пов'язаний із посиленням тривожності та агресивних проявів у здобувачів освіти. Отримані дані також підтримують доцільність переходу до формувального етапу дослідження, зосередженого на практичному впровадженні розроблених психокорекційних стратегій для більш збалансованої соціалізації здобувачів освіти.

РОЗДІЛ III. ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПОЗИТИВНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА ПОДОЛАННЯ АГРЕСИВНОСТІ

3.1 Мета, завдання та організація формувального етапу дослідження впливу засобів масової інформації на формування агресивності

Мета формувального етапу дослідження полягає в тому, щоб упровадити спеціально розроблену тренінгову програму. Вона має бути спрямована на профілактику та корекцію агресивної поведінки здобувачів освіти, яка може формуватися під впливом негативних інформаційно-психологічних чинників сучасних медіа.

Ключові завдання етапу:

Розробити програму і підготувати цикл занять, у межах яких здобувачі освіти зможуть опанувати навички критичного сприйняття медіаконтенту, емоційної саморегуляції та більш конструктивного розв'язання конфліктів у своєму середовищі.

Провести повторну діагностику і здійснити контрольний зріз із використанням валідного психологічного інструментарію (Баса-Дарки, Ассінгер, опитувальник тривожності Спілбергера-Ханіна), щоб оцінити можливі зміни в рівнях агресивності, ворожості, тривожності та пізнавальної активності.

Оцінити ефективність програми через порівняльний аналіз результатів «до» і «після» її впровадження, аби перевірити, чи пов'язані зафіксовані зміни з проведеними впливами.

Підготувати рекомендації, зокрема створити практичний посібник для педагогів, батьків та здобувачів освіти щодо підтримання «інформаційної гігієни» й зниження потенційно стресогенного впливу ЗМІ.

Алгоритм та принципи організації тренінгової роботи

Формувальний експеримент передбачається реалізовувати послідовно: від узагальнення даних констатувального зрізу — до проведення психокорекційного циклу занять і подальшої фінальної перевірки результативності впливів.

Організація тренінгового середовища спирається на базові принципи психологічної допомоги, які уточнюються з урахуванням умов освітнього процесу під час воєнного стану:

Добровільність і забезпечення усвідомленої участі. З огляду на ймовірний адміністративний тиск у освітньому закладі, час і тривалість занять доцільно погоджувати з учасниками, щоб підтримати їхню внутрішню мотивацію.

Рівноправність, тобто формування простору, у якому вікові та статусні відмінності не стають визначальними, а кожен учасник може обрати власний формат присутності — активний або більш спостережний.

Активність і дослідницька позиція, що передбачає відхід від переважно лекційного формату на користь практичного опрацювання емоційного досвіду. Учасників варто заохочувати спостерігати за змінами у власних реакціях без побоювання зовнішнього оцінювання.

Конфіденційність і дотримання принципу «тут і тепер». Події та висловлювання, які відбуваються в тренінговій кімнаті, мають не виходити за її межі, оскільки це підтримує відчуття безпеки та сприяє відкритому пошуку рішень.

Внутрішні правила тренінгової групи

Щоб зберігати в групі комфортний і безпечний простір, упроваджуються правила, які визначають і впорядковують взаємодію:

«Тренінгове ім'я» — тобто використання псевдонімів, яке допомагає учасникам відкласти звичні соціальні ролі та зменшити бар'єри у спілкуванні.

Правило «Стоп»: кожен учасник може зупинити виконання вправи, якщо вона викликає емоційно неприйнятні переживання або, на його погляд, зачіпає особисті межі.

Принцип безоцінковості: жодні прояви поведінки не визначаються як «погані» чи «хороші»; увага радше спрямована на те, до яких наслідків така поведінка може призводити.

Право на запит: у будь-який момент можна звернутися по підтримку до тренера або партнерів, щоб точніше зрозуміти свій стан і те, що з ним відбувається.

Загалом ці правила знижують імовірність стереотипних реакцій, формують умови для більш відкритого самовираження та дають учасникам можливість глибше усвідомити чинники, які здатні запускати агресивні або тривожні відповіді на інформаційні виклики сучасного світу.

3.2 Зміст та особливості проведення тренінгу «Подолання тривожності. Контроль емоцій»

Основна мета цієї тренінгової програми полягає в тому, щоб психологічно скоригувати деструктивні прояви агресивності у здобувачів освіти, зменшивши негативний вплив медіасередовища на їхнє сприйняття та свідомість.

Досягнення цієї мети передбачає виконання низки взаємопов'язаних завдань:

Робота з емоційно-вольовою сферою: зниження рівня особистісної тривожності та формування вмінь конструктивно виражати гнів.

Розвиток емоційного інтелекту через опанування технік саморегуляції й самоконтролю; окремо увага приділяється формуванню адекватної самооцінки та розвитку емпатії.

Формування медіакомпетентності, зокрема активізація критичного й аналітичного мислення під час сприйняття медіаконтенту, а також розбір і «розпакування» маніпулятивних прийомів, які застосовуються у засобах масової інформації.

Зміни на рівні поведінки: закріплення навичок конструктивного розв'язання конфліктних ситуацій і засвоєння моделей поведінки, що підтримують соціальну адаптацію.

Результативність тренінгових занять значною мірою визначається груповою динамікою та тим, як саме вибудовується взаємодія між учасниками. Важливою умовою успіху є доброзичлива й водночас неформальна атмосфера, у якій учасникам простіше вільно обмінюватися думками, спільно знаходити творчі рішення та активно долучатися до обговорень і практичних вправ.

Структура тренінгового заняття

Мета тренінгу: ознайомити здобувачів освіти з базовими уявленнями про емоції та тривожність.

Сформувані в здобувачів освіти вміння розпізнавати власні емоції та більш усвідомлено їх контролювати.

Запропонувати прості, практичні техніки для зниження тривоги.

Структура тренінгу

1. Вступна частина (10 хвилин)

Привітання і знайомство: невелика гра

Здобувачі освіти по черзі називають своє ім'я та одну емоцію, яку вони відчували сьогодні.

Обговорення теми:

Поставте запитання: "Що таке емоції? Чи завжди емоції є приємними?"

Наведіть прості й зрозумілі приклади, які легко впізнаються учнями (наприклад, радість, сум, злість, страх).

2. Основна частина (30 хвилин)

А. Вправа "Мій емоційний світ" (10 хвилин)

Роздайте здобувачам освіти папір і кольорові олівці.

Запропонуйте зобразити, як для них виглядає їхній "світ емоцій". Для орієнтиру можна навести приклад: радість — як сонце, а тривога — як хмара.

Далі обговоріть разом, чому вони обрали саме такі кольори й образи.

Б. Техніка "Повільне дихання" (5 хвилин)

Ознайомте здобувачів освіти з простою дихальною вправою:

Вдих через ніс на рахунок 4.

Затримка дихання на рахунок 3.

Видих через рот на рахунок 5.

Виконайте цю практику разом кілька разів.

В. Гра "Піймай емоцію" (10 хвилин)

Покажіть здобувачам освіти картки із зображеннями різних емоцій (сум, радість, злість тощо).

Запропонуйте їм упізнати емоцію або передати її за допомогою жестів і міміки.

Окремо проговоріть, що можна робити, коли з'являється тривога або злість (наприклад, подихати повільніше або звернутися до дорослого).

Г. Вправа "Чарівна коробка" (5 хвилин)

Заздалегідь підготуйте коробку з різними предметами (гумова іграшка, м'який м'ячик, щось пухнасте тощо).

Запропонуйте здобувачам освіти потримати в руках або трохи погратися з тим предметом, який здається їм найбільш "заспокійливим".

Поясніть, що в моменти напруження інколи допомагають схожі речі, які дають відчуття спокою.

3. Завершальна частина (10 хвилин)

Вправа "Коло підтримки":

Здобувачі освіти стають у коло, тримаючись за руки.

Кожен промовляє коротку фразу, що може підтримати інших, наприклад: "Ти молодець!" або "Все буде добре!"

Підсумок:

Обговоріть, що саме вони сьогодні зрозуміли або запам'ятали.

Поясніть, що емоції є природною частиною людини, а вміння помічати їх і керувати ними поступово стає важливим кроком до більшого спокою.

3.3 Аналіз ефективності тренінгу «Подолання тривожності. Контроль емоцій»

Щоб оцінити ефективність тренінгової програми «Подолання тривожності. Контроль емоцій», було застосовано такі методики:

- Опитувальник для дослідження тривожності. Опитувальник Спілбергера–Ханіна (Додаток А) [50].

- Діагностика агресивності. Опитувальник Баса–Дарки (Додаток Б) [66].

- Тест «Оцінювання індивідуальної агресивності» А. Ассінгера (Додаток В) [50].

- Анкета для визначення впливу засобів масової інформації на здобувачів освіти (Додаток Д).

- Проективна методика «Неіснуюча тварина» М. Друкаревич (Додаток Е) [50].

Після повторного опитування за цими методиками отримано такі результати: опитувальник Баса–Дарки, який дає змогу визначити форми агресивності та рівень ворожості, зафіксував такі показники під час повторного обстеження здобувачів освіти (рис.3.3.1). Рівень фізичної агресії з початкових 53 % зменшився до 41 %, що свідчить про те, що здобувачі освіти рідше вдавалися до фізичної сили під час розв'язання конфліктів. Також вони меншою мірою почали використовувати словесні образи, про що говорять показники вербальної агресії: від 84% на початку дослідження вони знизилися до 41%. Аналогічно, рівні непрямой агресії, негативізму, образи та почуття провини, які на старті були високими, у повторному вимірюванні зменшилися майже удвічі.

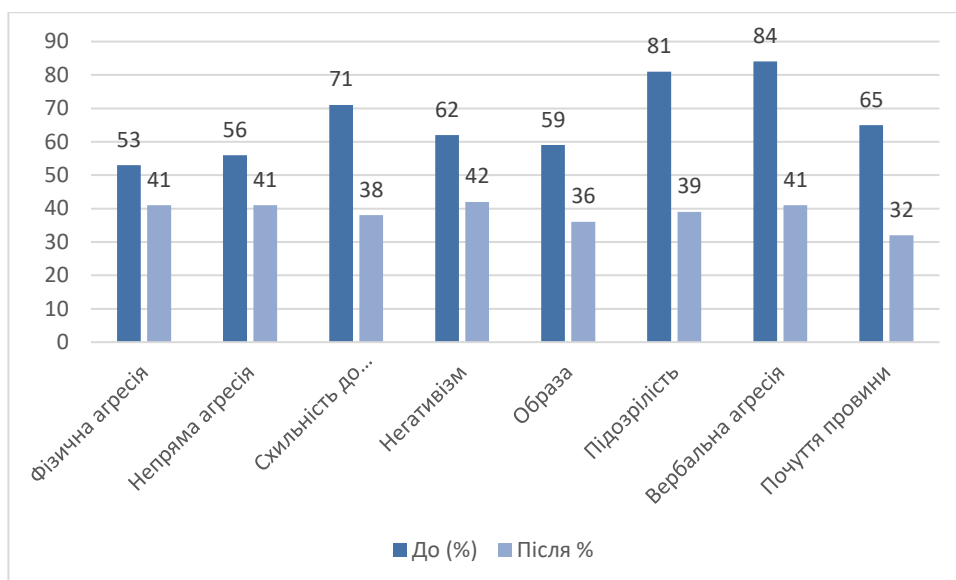

Рис.3.3.1 Види агресивності та ворожості (опитувальник Баса–Дарки)

З метою оцінки динаміки рівня пізнавальної активності, а також станів тривоги та гніву, було повторно застосовано опитувальник Спілбергера–Ханіна. На (рисунку 3.3.2) представлено порівняльні показники рівнів пізнавальної активності здобувачів освіти, що є інтегральним індикатором ефективності проведеної роботи.

Аналіз результатів після завершення тренінгового циклу дозволяє зробити такі висновки:

Зростання пізнавальної активності: Показник високого рівня активності, який на початку дослідження становив лише 13%, після впровадження програми зріс до 46%. Це підтверджує, що стабілізація емоційного фону сприяє відновленню інтересу до навчання, ініціативності та прагнення до пізнання нового.

Зниження тривожності: Позитивні зміни в когнітивній сфері стали можливими завдяки зниженню показника тривожності з початкових 49% до 33%. Зменшення емоційної напруги полегшило підліткам процес взаємодії в колективі та зробило їхню комунікацію з однолітками більш продуктивною.

Трансформація емоційних переживань: Рівень негативних емоційних станів (гніву та роздратування) зменшився з 38% до 21%. Здобувачі освіти почали виявляти більш лояльне ставлення до конфліктних ситуацій, стали

відкритішими до діалогу та охочіше долучаються до обговорення спільних питань.

Таким чином, результати повторної діагностики свідчать про прямий взаємозв'язок між опануванням навичок саморегуляції та розширенням пізнавальних можливостей особистості здобувачів освіти.

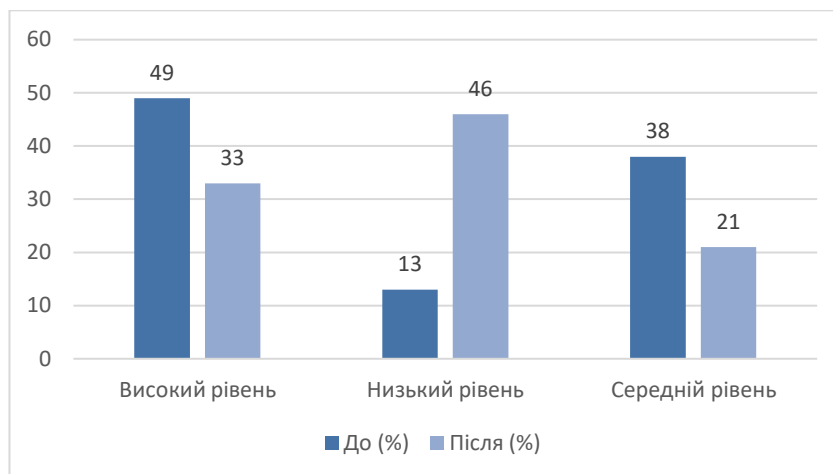

Рис.3.3.2 Показники рівнів пізнавальної активності (опитувальник тривожності Спілбергера–Ханіна)

Після цього було проведено повторне обстеження здобувачів освіти, щоб уточнити рівень агресивності за методикою «Оцінювання індивідуальної агресивності» (опитувальник А. Ассінгера) (рис.3.3.3). У зв'язку з цим варто зазначити, що на початку дослідження більшість здобувачів освіти демонстрували високий (46%) або середній (36%) рівень агресивності. Водночас результати повторного обстеження показують, що частка здобувачів освіти із високим рівнем агресивності зменшилася з 46% до 44%, із середнім — з 36% до 19%, а з низьким — з 20% до 12%. Здобувачі освіти з високим рівнем агресивності змінили поведінку в ситуаціях, які раніше викликали напруження: вони частіше стримувалися, рідше вживали ненормативну лексику та охочіше брали відповідальність за власні вчинки. У здобувачів освіти із середнім рівнем агресивності стали менш помітними прояви відкритої фізичної й вербальної агресії, а також зухвалості, негативізму та грубості. Діти з низьким рівнем агресивності виявили більше впевненості в собі; змінилося й їхнє ставлення до

оточення — вони стали більш товариськими й відкритими, уважнішими, менш суворо оцінювали себе та частіше помічали цінність власних досягнень.

Після цього було проведено повторне обстеження здобувачів освіти, щоб визначити рівень агресивності за методикою «Оцінювання індивідуальної агресивності» (опитувальник А. Ассінгера) (рис.3.3.3). У зв'язку з цим варто зауважити, що на початку дослідження більшість здобувачів освіти демонстрували високий (46%) або середній (38%) рівень агресивності. Водночас результати повторного обстеження показують такі зміни: частка здобувачів освіти із високим рівнем агресивності зменшилася з 46% до 44%, із середнім — з 38% до 31%, а з низьким — з 22% до 12%.

Здобувачі освіти з високим рівнем агресивності скоригували свою поведінку в ситуаціях, які раніше викликали негативні реакції: вони стали більш стриманими, рідше вдавалися до нецензурної лексики та частіше брали відповідальність за власні вчинки. У здобувачів освіти, які мали середній рівень агресивності, зменшилися прояви відкритої фізичної й вербальної агресії, а також такі реакції, як зухвалість, негативізм і грубість. Діти з низьким рівнем агресивності стали впевненішими в собі; змінилося і ставлення до оточення — вони проявляли більше товарищкості та відкритості, були уважнішими, а щодо себе — менш вимогливими та частіше почали цінувати власні досягнення..

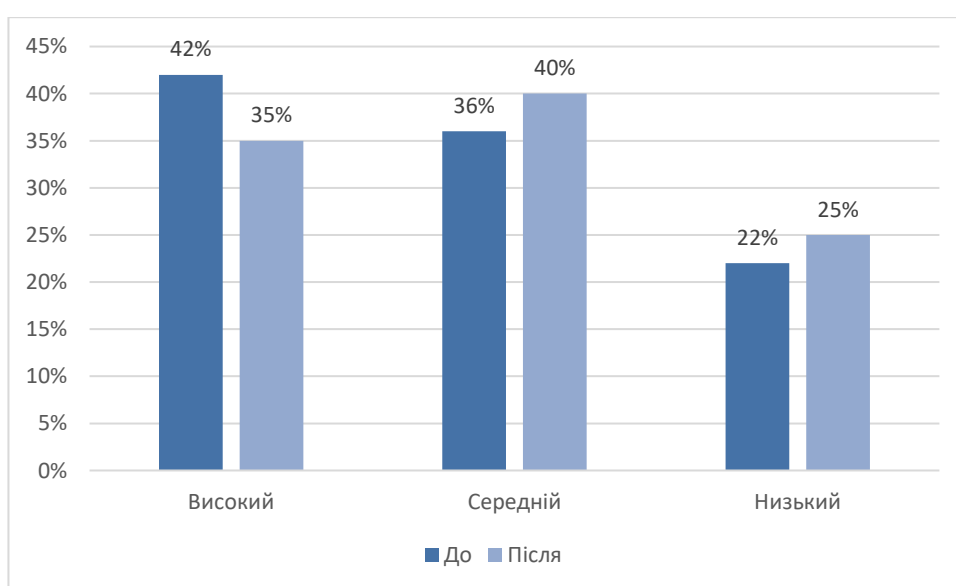

Рис.3.3.3 Показники рівня агресивності (опитувальник А. Ассінгера)

За підсумками проєктивної методики М. Друкаревича «Неіснуюча тварина» (рис. 3.3.4) можна відзначити, що на старті дослідження високий рівень агресивності спостерігався у 42% учасників. Під час повторного застосування методики цей показник дещо знизився до 35%. Частка респондентів із середнім рівнем агресивності зменшилася з 36% до 40%, тоді як низький рівень, за наведеними даними, змінився з 24% до 25%. У сукупності ці результати розглядалися як підтвердження даних, отриманих за тестом А. Ассінгера.

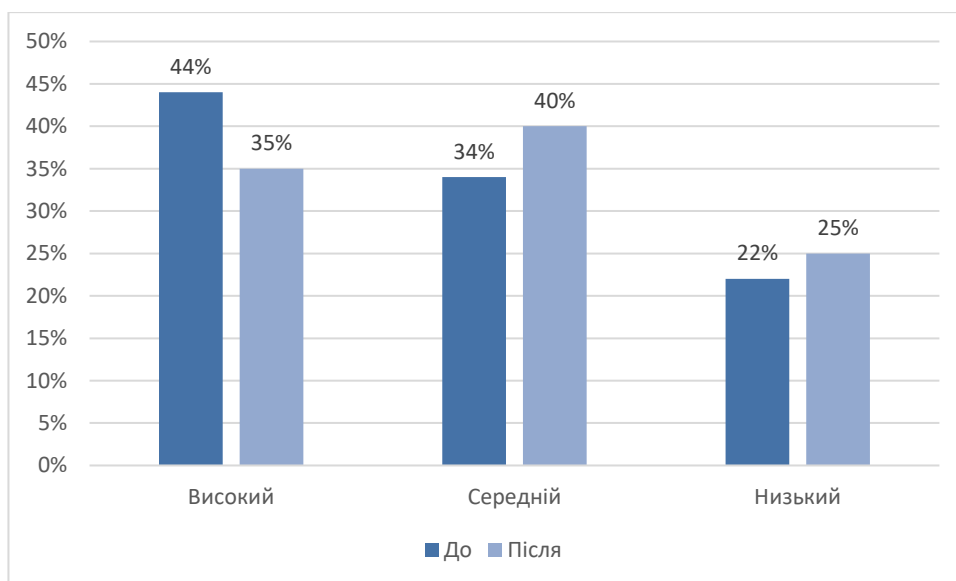

Рис.3.3.4 Показники рівня агресії за методики М. Друкаревича «Неіснуюча тварина»

Психокорекційні рекомендації для учасників освітнього процесу щодо профілактики негативного впливу засобів масової інформації

З огляду на результати проведеного дослідження, профілактика деструктивного впливу медіа на особистість підлітка потребує системної роботи. Вона має передбачати участь усіх сторін освітнього процесу: педагогів, батьків і самих здобувачів освіти.

Рекомендації для педагогічних працівників:

Спонукаати здобувачів освіти до критичного осмислення медіаконтенту (фільмів, серіалів, стрічок у соціальних мережах), зокрема через пошук прихованих смислів і аналіз того, які моделі поведінки демонструють персонажі.

Спрямовувати увагу здобувачів освіти на якісні освітні ресурси, використовуючи проблемне обговорення (наприклад, запитання: «Які цінності передає цей контент?»).

Пояснювати підліткам психологічні механізми медіавпливу та можливі наслідки поширення провокаційного або деструктивного контенту в інтернеті, у тому числі з позиції правової відповідальності.

Організувати умови для «живого» спілкування як реальної альтернативи віртуальній комунікації, що може зменшувати ризик формування медіазалежності.

Рекомендації для батьків:

Запровадження обмежень часу перед екраном (орієнтовно до 2 годин на добу) та контроль вікових позначок контенту (зокрема уникнення матеріалів «18+»).

Застосування програм батьківського контролю, щоб обмежувати доступ до потенційно небезпечних онлайн-ресурсів.

Систематичні розмови про події дня, інтереси здобувача освіти в соціальних мережах, а також спостереження за змінами в її поведінці як базовою ознакою того, що може знадобитися підтримка.

Підтримка здобувачів освіти у критичному сприйнятті агресивних моделей поведінки, які відтворюються в медіа, та їхнє «знешкодження» через спокійні пояснення і розбір ситуацій.

Правила «медіагігієни» для здобувачів освіти:

Перед переглядом медіапродукції обов'язково ознайомлюватися з анотацією та віковими позначками.

Обирати корисні медіаресурси, обговорюючи їх із дорослими та однолітками.

Свідомо відстежувати час перебування у віртуальному середовищі, щоб уникати інформаційного перевантаження.

Оминати інформацію з деструктивною лексикою, проявами жорстокості або іншим неприйнятним змістом.

Отже, впровадження зазначених заходів сприяє формуванню культури споживання медіапродукції. У сучасному інформаційному суспільстві це можна розглядати як важливу передумову зниження рівня тривожності та агресивності здобувачів освіти. Поєднання педагогічного впливу зі свідомою саморегуляцією здобувачів освіти може виступати дієвим інструментом профілактики соціальної дезадаптації.

Висновки до розділу III

У третьому розділі було розроблено, упроваджено та оцінено результативність програми психокорекційної роботи, спрямованої на зниження агресивності й зміцнення емоційної стійкості здобувачів освіти в умовах воєнного стану. На підставі отриманих даних сформульовано такі висновки:

Практична реалізація психокорекції. Створена тренінгова програма «Подолання тривожності. Контроль емоцій» показала себе як робочий інструмент для корекції деструктивних моделей поведінки. Завдяки організації безпечного простору без оцінювання, а також дотриманню принципів добровільної участі й активного залучення, здобувачів освіти вдалося підвести до більш глибокого осмислення власного емоційного досвіду. Це, зі свого боку, послабило психологічні захисні реакції та підвищило готовність до змін.

Позитивні зміни у структурі агресивності. Порівняння показників на етапах «до» і «після» формувальної роботи засвідчило ефективність програми. Було зафіксовано статистично значуще зниження рівня фізичної агресії (з 53% до 41%) і вербальної агресії (з 84% до 41%). Учасники тренінгу рідше обирали конфліктні способи взаємодії, водночас демонстрували вищий самоконтроль і більш усвідомлене ставлення до відповідальності за власні вчинки.

Емоційна стабілізація та розвиток особистості. Упровадження тренінгу помітно вплинуло на емоційну сферу здобувачів освіти: тривожність знизилася з 73% до 49%, тоді як пізнавальна активність зросла з 13% до 46%. Такі зміни вказують на те, що опанування прийомів саморегуляції та елементів

медіаграмотності допомагає активізувати внутрішні ресурси, поступово зміщуючи їх від захисних механізмів у бік навчальної діяльності та конструктивної соціальної взаємодії.

Комплексність профілактичних заходів. Отримані результати показали, що послаблення негативного впливу медіа на процес соціалізації потребує системного підходу. Практичні рекомендації для педагогів, батьків і самих здобувачів освіти щодо дотримання «медіагігієни» (зокрема обмеження часу перед екраном, критичне осмислення контенту, добір якісних джерел) слід розглядати як важливе доповнення до психокорекційної роботи. Саме така комбінація підвищує шанси на збереження досягнутих позитивних змін у тривалішій перспективі.

Перспективи розвитку. Досвід формувального етапу свідчить, що психокорекція в умовах воєнного стану має залишатися гнучкою та спрямованою на розвиток критичного мислення й навичок емоційної саморегуляції. Поєднання педагогічного супроводу з усвідомленою саморегуляцією здобувачів освіти розглядається як один із ключових чинників профілактики соціальної дезадаптації та формування культури відповідального споживання інформації.

Отже, гіпотезу дослідження було підтверджено: упровадження спеціалізованої тренінгової програми сприяє більш збалансованій соціалізації здобувачів освіти, допомагає знизити рівень агресивності та послабити негативні інформаційно-психологічні впливи, що є особливо значущим для підтримання психічного здоров'я людей юнацького та молодого віку в умовах війни.

ВИСНОВКИ

У межах магістерської роботи було здійснено теоретичне узагальнення та зроблено практичну спробу розв'язати проблему впливу засобів масової інформації на соціалізацію здобувачів освіти в Україні в умовах воєнного стану. Спираючись на проведений теоретичний аналіз і результати емпіричного дослідження, можна сформулювати такі висновки:

Теоретичний аспект. Соціалізацію особистості в підлітковому та ранньому юнацькому віці доцільно розглядати як складний, багатовимірний процес. Він охоплює засвоєння соціальних норм і культурних значень, формування уявлень про власну ідентичність, а також розвиток уміння взаємодіяти з іншими й адаптуватися до змін у середовищі. За умов воєнного стану роль ЗМІ як одного з агентів соціалізації помітно змінюється. Для значної частини здобувачів освіти медіа стають основним каналом отримання новин, способом орієнтуватися в подіях і знаходити пояснення того, що відбувається. Паралельно медіапростір виконує й емоційну функцію: він може підтримувати, давати відчуття спільності та залученості, але водночас здатен підсилювати напруження, сприяти поширенню недостовірної інформації та закріплювати небажані способи реагування. У цьому контексті важливо підкреслити, що медіа не обмежуються передаванням фактів: вони також задають рамки інтерпретації подій і через це впливають на оцінки, установки та повсякденні практики здобувачів освіти.

Психологічний вплив війни. Підлітковий вік обґрунтовано вважають критичним етапом розвитку, коли емоційна сфера, саморегуляція та способи соціальної взаємодії ще формуються. Саме тому екстремальні чинники воєнного часу можуть впливати на здобувачів освіти особливо відчутно. Регулярне споживання тривожного або шокового медіаконтенту, фонові звуки бойових дій, часті повідомлення про втрати, а також загальна невизначеність щодо майбутнього створюють ситуацію, у якій психоемоційна рівновага порушується. Це може проявлятися підвищеною тривожністю, дратівливістю, емоційними

зривами, агресивними реакціями та труднощами соціальної адаптації. Також у здобувачів освіти можуть змінюватися способи переживання й вираження емоцій: одні замикаються в собі та уникають контактів, інші, навпаки, реагують різкіше й імпульсивніше. За таких умов підліткова психіка потребує системної підтримки з боку дорослих і фахових служб, адже власні механізми самозахисту та навички емоційної саморегуляції на цьому етапі ще не завжди є достатньо стійкими.

Інформаційна безпека. Інтернет-середовище фактично стало повсякденною частиною життя здобувачів освіти: його використовують для навчання, спілкування, розваг і пошуку новин. Водночас рівень медіаграмотності та здатність критично оцінювати інформацію нерідко не відповідають реальним ризикам цифрового простору, особливо під час війни, коли зростає інтенсивність інформаційного тиску та кількість маніпулятивних повідомлень. Дослідження виявило тенденцію, яка потребує окремого акценту: зі збільшенням віку частина здобувачів освіти демонструє нижчий рівень обачності під час перебування онлайн, що може підвищувати вразливість до інтернет-залежності, контакту з небезпечним контентом, участі в сумнівних онлайн-активностях або залучення до шахрайських схем. У такій ситуації практично значущим стає узгоджена взаємодія сім'ї та освітніх інституцій. Йдеться не стільки про заборони чи суцільний контроль, скільки про цілеспрямоване формування навичок безпечної поведінки: уміння перевіряти джерела, розпізнавати маніпуляції, регулювати час у мережі та своєчасно звертатися по допомогу у разі ризику.

Емпіричні результати. Зібрані емпіричні дані підтвердили наявність прямого зв'язку між тим, який тип медіаконтенту переважає у щоденному споживанні здобувачів освіти, і рівнем проявів агресивності. Це вказує на те, що зміст інформаційного та розважального контенту, з яким підліток регулярно взаємодіє, може бути пов'язаний зі змінами в реакціях, комунікації та поведінкових стратегіях у конфліктних ситуаціях. [У цьому фрагменті доцільно додати 1–2 речення з конкретними емпіричними показниками вашого

дослідження, наприклад про кореляцію між частотою перегляду агресивного контенту та зростанням показників вербальної або фізичної агресії за методикою А. Басса і А. Даркі, або про статистично значущі відмінності між групами здобувачів освіти із різними медіапрактиками.]

Практична ефективність. Розроблена та апробована програма психокорекційної роботи, зокрема тренінг «Подолання тривожності. Контроль емоцій», продемонструвала практичну результативність. Її застосування може сприяти зниженню емоційної напруги в здобувачів освіти і підтримувати більш стабільний психологічний стан в умовах хронічного стресу. Водночас програма спрямована не лише на емоційну сферу: вона також передбачає формування корисних навичок, зокрема більш критичного ставлення до медіапродукції, вміння помічати тригери, регулювати інформаційне навантаження та обирати конструктивніші стратегії поведінки. Практична цінність таких рекомендацій полягає в тому, що їх можна інтегрувати в роботу психологічної служби закладу освіти та застосовувати як у груповому, так і в індивідуальному форматі, залежно від потреб здобувачів освіти.

Отже, мети дослідження було досягнуто, а поставлені завдання виконано. Водночас проблема впливу ЗМІ на соціалізацію здобувачів освіти і надалі залишається актуальною та потребує подальшого вивчення. Зокрема, перспективними напрямками є аналіз лонгітюдних наслідків воєнного досвіду для психічного здоров'я та соціальної поведінки, а також пошук і обґрунтування нових підходів до медіаосвіти, які відповідатимуть потребам післявоєнного відновлення та реаліям сучасного інформаційного середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bürgin, D., Anagnostopoulos, D. et al. (2022). Impact of war and forced displacement on children's mental health-multilevel, needs-oriented, and trauma-informed approaches. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 31(6), 845–853. doi:10.1007/s00787-022-01974-z.
2. Campen, A. D. (2002). *The First Information War*. Fairfax: AFCEA International Press. 37 p.
3. Reisman, M. W., & Antoniou, C. T. (1994). *The Laws of War: A Comprehensive Collection of Primary Documents on International Laws Governing Armed Conflict*. New York: Vintage Books.
4. Shi, Y., Bai, Y., Zhang L. et al. (2022). Psychological resilience mediates the association of the middle frontal gyrus functional connectivity with sleep quality. *Brain Imaging and Behavior*, 16(6), 2735–2743. doi:10.1007/s11682-022-00735-5.
5. Slone, M., & Peer, A. (2021). Children's Reactions to War, Armed Conflict and Displacement: Resilience in a Social Climate of Support. *Current Psychiatry Reports*, 23(11), 76. doi:10.1007/s11920-021-01283-3.
6. Van Niekerk, B., & Maharaj, M. (2013). The Information Warfare Life Cycle Model. *Journal of Information Management*. URL: <https://sajim.co.za/index.php/sajim/article/view/476/515>.
7. Бенюк К. Як війна впливає на ментальне здоров'я українців та чи станемо ми хворим суспільством. Еспресо.TV. URL: <https://espresso.tv/psikhoterapevtka> (дата звернення: 25.12.2022).
8. Василенко І. В. Організація системи соціального виховання здобувачів освіти. *Педагогіка і психологія*. 1996. № 2. С. 98–102.
9. Вплив війни на психічне здоров'я здобувачів освіти / War Childhood Museum Ukraine. URL: <https://warchildhood.org/ua/impact-of-war-on-childrens-mental-health/> (дата звернення: 23.12.2022).

10. Європейська інтеграція: пріоритети стратегічного розвитку національного господарства України: колект. монографія / за заг. ред. А. Б. Почтовюк. Кременчук: Олексієнко В. В. [вид.], 2020. 356 с.

11. Журба К. Війна як чинник впливу на смисложиттєву сферу сучасних осіб юнацького і молодого віку. *Нова педагогічна думка*. 2022. № 2 (110). С. 105–109.

12. Задорожна О. С. Диференціація поняття «інформаційна війна» в українському інформаційному просторі. *Перспективні напрямки дослідження українського медійного контенту*. 2016. С. 201.

13. Закон України «Про охорону дитинства» // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. С. 142.

14. Закон України «Про телебачення і радіомовлення»: зб. законодавчих і нормативних актів. Київ: СПД Паливода А.В., 2010. С. 437.

15. Кобільник Б. Ю., Гізун А. І. Роль інформаційно-психологічного впливу у інформаційній війні. *Актуальні задачі та досягнення у галузі кібернетики*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Кропивницький, 2016. С. 132–135.

16. Коваль А. Психологічні аспекти впливу масової комунікації на свідомість громадян: безпека та збитки. *Наука і освіта*. 2015. № 11/12. С. 56–59.

17. Ковальчук В. Н. Забезпечення інформаційної безпеки старшокласників у комп'ютерно-орієнтованому навчальному середовищі: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.10. Житомир, 2011. 291 с.

18. Короткий оксфордський політичний словник / за ред. І. Макліна, А. Макмілана. Київ: Основи, 2006. 789 с.

19. Литвин А. В., Робак В. Є. Завдання медіаосвіти в підготовці фахівців. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка*. 2013. № 3. С. 31–37.

20. Лукашевич М. П., Туленков М. В. Соціологія. Загальний курс: підручник. Київ: Каравела, 2004. 456 с.

21. Лукомська С. Особливості психологічних травм російсько-української війни у контексті євроінтеграційних процесів. *Вісник Львівського університету. Серія: Психологічні науки*. 2022. Спецвипуск. С. 78–85.

22. Медіаграмотність: підручник для вчителів / С. Шейбе, Ф. Рогоу; за ред. В. Ф. Іванова, О. В. Волошенюк. Київ: Центр Вільної Преси, АУП, 2017. 319 с.

23. Медіаосвіта та медіаграмотність: короткий огляд / В. Іванов та ін. 2-ге вид. Київ: АУП, ЦВП, 2012. 401 с.

24. Особливості юнацького та молодого віку / Коломийська філія № 6 імені Героя України Тараса Сенюка. URL: <https://koloschool6.eschools.info/pages/osoblivost-pdltkovogo-vku>.

25. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Онтологія гібридної війни: гра прихованих смислів. *Стратегічна панорама*. 2017. № 1. С. 7–16.

26. Петров В. Соціальні та правові основи інформаційної безпеки: навч. посіб. Київ: Росава, 2007. 237 с.

27. Підліткова депресія: причини і наслідки / КЗ «Ковалівський ліцей». URL: <https://kovalivka.school.org.ua/pidlitkovadepresiya-prichini-i-naslidki>.

28. Психологія переживання війни: досвід України / КНУКіМ. URL: <http://knukim.edu.ua/psychologiyaperezhyvannya-vijny-dosvid-ukrayiny-2/> (дата звернення: 30.12.2022).

29. Психологічні особливості юнацького та молодого віку. Модульне середовище Хмельницького національного університету. URL: <https://msn.khmnu.edu.ua/mod/page/view.php?id=122528> (дата звернення: 30.12.2022).

30. Стандик А. Г. Інформаційна війна як комунікативна технологія впливу на масову свідомість та громадську думку. *Грані*. 2016. 19(1). С. 111–115.

31. Тимошенко В. І. Агресивна поведінка: її сутність та причини / В. І. Тимошенко / Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2015. – № 6. – С. 55–63.

32. Чутова Н. П. Впливовість мас-медіа на формування ціннісних орієнтацій сучасної української людей юнацького та молодого віку: автореф. дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.04. Запоріжжя, 2010. 16 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Опитувальник Ч. Спілбергера складається з двох шкал: 1) вимірювання тривожності як емоційного стану; 2) вимірювання тривожності як якості.

Інструкція: Залежно від самопочуття в даний МОМЕНТ, вкажіть найбільш підходящу для Вас цифру: «1» - ні, це зовсім не так; «2» - мабуть так; «3» - вірно; «4» - абсолютно вірно:

№пп	Судження СТ	Ні, це зовсім не так	Мабуть так	Вірно	Абсолютно вірно
1	Ви спокійні	1	2	3	4
2	Вам ніщо не загрожує	1	2	3	4
3	Ви знаходитесь в напрузі	1	2	3	4
4	Ви відчуваєте співчуття	1	2	3	4
5	Ви відчуваєте себе вільно	1	2	3	4
6	Ви засмучені	1	2	3	4
7	Вас хвилюють можливі невдачі	1	2	3	4
8	Ви відчуваєте себе відпочившою людиною	1	2	3	4
9	Ви стривожені	1	2	3	4
10	Ви відчуваєте почуття внутрішнього задоволення	1	2	3	4
11	Ви впевнені в собі	1	2	3	4
12	Ви нервуєте	1	2	3	4
13	Ви не знаходите собі місця	1	2	3	4
14	Ви напружені	1	2	3	4
15	Ви не відчуваєте скутості і напруги	1	2	3	4
16	Ви задоволені	1	2	3	4
17	Ви стурбовані	1	2	3	4
18	Ви дуже збуджені і Вам не по собі	1	2	3	4
19	Вам радісно	1	2	3	4

20	Вам приємно	1	2	3	4

Інструкція до другої групи суджень про самопочуття: Прочитайте (прослухайте) уважно кожне з наведених нижче пропозицій і закресліть (запишіть) підходячу для Вас цифру справа залежно від того, як Ви себе почуваєте ЗВИЧАЙНО: цифри справа означають «1» - майже ніколи; «2»- іноді; «3»- часто; «4»- майже завжди.

№пп	Судження ОТ	Майже ніколи	Іноді	Часто	Майже завжди
1	Ви відчуваєте задоволення	1	2	3	4
2	Ви швидко втомлюєтеся	1	2	3	4
3	Ви легко можете заплакати	1	2	3	4
4	Ви хотіли б бути такою ж щасливою людиною, як і інші	1	2	3	4
5	Буває, що Ви програєте через те, що недостатньо швидко приймаєте рішення	1	2	3	4
6	Ви відчуваєте себе бадьорим чоловіком	1	2	3	4
7	Ви спокійні, холонокровні і зібрані	1	2	3	4
8	Очікування труднощів дуже турбує Вас	1	2	3	4
9	Ви занадто переживаєте через дрібниці	1	2	3	4
10	Ви буваєте цілком щасливі	1	2	3	4
11	Ви приймаєте все занадто близько до серця	1	2	3	4
12	Вам не вистачає впевненості в собі	1	2	3	4
13	Ви відчуваєте себе в безпеці	1	2	3	4
14	Ви намагаєтеся уникати критичних ситуацій і труднощів	1	2	3	4
15	У Вас буває нудьга, туга	1	2	3	4
16	Ви буваєте задоволені	1	2	3	4
17	Будь-які дрібниці відволікають і хвилюють Вас	1	2	3	4

18	Ви так сильно переживаєте своє розчарування, що потім довго не можете про них забути	1	2	3	4
19	Ви врівноважена людина	1	2	3	4
20	Вас охоплює сильне занепокоєння, коли Ви думаєте про свої справи і турботи	1	2	3	4

Ситуативна тривожність (СТ) визначається по ключу:

$$СТ = (3,4,6,7,9,12,13,14,17,18) - (1,2,5,8,10,11,15,16,19,20) + 50 =$$

ОТ - Особистісна тривожність визначається по ключу:

$$ОТ = (2,3,4,5,8,9,11,12,14,15,17,18,20) - (1,6,7,10,13,16, 19) + 35 =$$

Поняття ситуативної (актуальною), - тобто реактивної тривожності і поняття особистісної, - тобто активної тривожності мають не тільки спеціальний, описаний вище, але й більш загальний психологічний сенс. З нашого досвіду, діагностика реактивної та активної тривожності дозволяє досить точно судити про прояв основних особливостей поведінки особистості в плані її ставлення до діяльності.

Оцінка стану тривожності. Від суми відповідей на твердження № 3, 4, 6, 7, 9, 12, 13, 14, 17, 18 віднімається сума відповідей на твердження № 1, 2, 5, 8, 10, 11, 15, 16, 19, 20. До отриманого результату додається число 50.

Рівні ситуативної (реактивної) тривожності:

- 1) низький: менше 30 балів;
- 2) середній: 30 – 45 балів;
- 3) високий: більше 45 балів.

Оцінка стану тривожності. Від суми відповідей на твердження № 2, 3, 4, 5, 8, 9, 11, 12, 14, 15, 17, 18, 20 віднімається сума відповідей на твердження № 1, 6, 7, 10, 13, 16, 19. До отриманого результату додається число 35.

Рівні особистісної тривожності:

- 1) низький: менше 30 балів;
- 2) середній: 30 – 45 балів;
- 3) високий: більше 45 балів.

Методика діагностики показників і форм агресії
А. Басса та А. Дарки (адаптація А.К. Осницького)

Прочитуючи чи прослуховуючи твердження, приміряйте, наскільки вони відповідають вашому стилю поведінки, вашому образу життя і одним з чотирьох можливих відповідей: "так", "можливо, так", "можливо, ні", "ні".

1. Іноді не можу справитися з бажанням нашкодити кому-небудь.
2. Іноколи можу розповсюджувати плітки про людей, яких не люблю.
3. Легко виходжу з себе, проте легко й заспокоююсь.
4. Якщо до мене не звернутись по-доброму, прохання не виконаю.
5. Не завжди отримую те, що мені належить.
6. Знаю, що люди говорять про мене за моєю спиною.
7. Якщо не схвалюю вчинки інших людей, даю їм це відчуття.
8. Якщо трапляється обманути когось, відчуваю докори сумління.
9. Мені здається, що я не здатен вдарити людину.
10. Ніколи не роздратовуюсь настільки, щоб розкидати речі.
11. Завжди поблажливий до чужих недоліків.
12. Коли встановлене правило не подобається мені, хочеться його порушити.
13. Інші майже завжди вміють скористатися за сприятливих умов.
14. Мене насторожують люди, які відносяться до мене більш дружньо, ніж я очікував.
15. Часто буваю не згоден з людьми.
16. Іноді в голову приходять думки, за які мені соромно.
17. Якщо хто-небудь вдарить мене, я не відповім тим же.
18. При роздратуванні грюкаю дверима.
19. Я більш роздратований, ніж здається зі сторони.
20. Якщо хтось корчить з себе начальника, я роблю йому наперекір.

21. Мене трохи засмучує моя доля.
22. Думаю, багато людей не люблять мене.
23. Не можу втриматись від суперечки, якщо люди не згодні зі мною.
24. Ті, хто уникають роботи, повинні мати відчуття провини.
25. Хто ображає мене чи мою сім'ю, наражається на бійку.
26. Я не здатен на грубі жарти.
27. Мене охоплює злість, коли наді мною насміхаються.
28. Коли люди вдають із себе начальників, я роблю все, щоб вони не зазнавались.
29. Майже щотижня бачу кого-небудь з тих, хто мені не подобається.
30. Досить багато людей заздять мені.
31. Вимагаю, щоб люди поважали мої права.
32. Мене засмучує, що я мало роблю для своїх батьків.
33. Люди, які постійно "дістають" нас, заслуговують на те, щоб їм дали щигля по носі.
34. Від злості інколи буваю похмурий.
35. Якщо до мене відносяться гірше, ніж я на те заслуговую, я не засмучуюсь.
36. Якщо хтось намагається вивести мене із себе, я не звертаю уваги.
37. Хоч я і не показую того, іноді мене мучить заздрість.
38. Інколи мені здається, що наді мною сміються.
39. Навіть якщо злюся, не використовую грубих висловів.
40. Хочеться, щоб всі мої гріхи були прощені.
41. Рідко даю здачі, навіть коли хто-небудь вдарить мене.
42. Ображаюсь, коли іноді виходить не по-моєму.
43. Інколи люди роздратовують мене своєю присутністю.
44. Нема людей, яких би я по-справжньому ненавидів.
45. Мій принцип: "ніколи не довіряй чужакам".
46. Якщо хтось дратує мене, готовий сказати йому все, що про нього думаю.

47. Роблю багато такого, про що потім жалкую.
48. Якщо рознервуюсь, можу вдарить кого-небудь.
49. З десяти років у мене не було вибухів гніву.
50. Часто відчуваю себе як порохова бочка, готова вибухнути.
51. Якби всі знали, що я відчуваю, мене б вважали людиною, з якою нелегко дійти згоди.
52. Завжди думаю про те, що за таємні причини примушують людей робити щось приємне мені.
53. Коли кричать на мене, кричу у відповідь.
54. Невдачі засмучують мене.
55. Б'юся не рідше і не частіше інших.
56. Можу згадати випадки, коли був настільки злим, що хапав першу річ під рукою та ламав її.
57. Інколи відчуваю, що готовий першим почати бійку.
58. Інколи відчуваю, що життя зі мною обходиться несправедливо.
59. Раніше думав, що більшість людей говорить правду, але тепер в це не вірю.
60. Сварюся тільки від злості.
61. Коли вчиняю неправильно, відчуваю докори сумління.
62. Якщо для захисту своїх прав потрібно застосувати фізичну силу, я застосую її.
63. Інколи виражаю свою злість тим, що стукаю по столу.
64. Буваю грубим по відношенню до людей, котрі мені не подобаються.
65. У мене немає ворогів, які б не хотіли мені нашкодити.
66. Не вмю поставити людину на місце, навіть коли вона на це заслуговує.
67. Часто думаю, що живу неправильно.
68. Знаю людей, які можуть довести мене до бійки.
69. Не сумую із-за дрібниць.
70. Мені рідко приходить в голову думка про те, що люди намагаються розізлити чи образити мене.

71. Часто просто погрожую людям, не збираючись виконувати свої погрози.

72. Останнім часом я став занудою.

73. У суперечці часто підвищую голос.

74. Намагаюся приховати погане відношення до людей.

75. Краще погоджуся з чимось, аніж стану сперечатися.

При обробці даних в звичайних умовах відповіді "ТАК" і "МОЖЛИВО, ТАК" об'єднуються (сумуються як відповіді "ТАК"), так же як і відповіді "НІ" і "МОЖЛИВО, НІ" (сумуються як відповіді "НІ").

КЛЮЧ 1

для обробки результатів випробування по опитувальнику.

"1". ФІЗИЧНА АГРЕСІЯ (К=11):

1+, 9-, 17-, 25+, 33+, 41+, 48+, 55+, 62+, 68+. "2". ВЕРБАЛЬНА АГРЕСІЯ (К=8):

7+, 15+, 23+, 31+, 39-, 46+, 53+, 60+, 66-, 71+, 73+, 74-, 75-. "3". ОПОСЕРЕДКОВАНА АГРЕСІЯ (К=13):

2+, 10+, 18+, 26-, 34+, 42+, 49-, 56+, 63+. "4". НЕГАТІВІЗМ (К=20):

4+, 12+, 20+, 28+, 36-. "5". РОЗДРАТУВАННЯ (К=9):

6+, 11-, 19+, 27+, 35-, 43+, 50+, 57+, 64+, 69-, 72+. "6". ПІДОЗРЛИВІСТЬ (К=11):

6+, 14+, 22+, 30+, 38+, 45+, 52+, 59+, 65-, 70-. "7". ОБРАЗА (К=13):

5+, 13+, 21+, 29+, 37+, 44+, 51+, 58+. "8". ВІДЧУТТЯ ПРОВІНИ (К=11):

8+, 16+, 24+, 32+, 40+, 47+, 54+, 61+, 7+.

Номери питань зі знаком "-" потребують і реєстрації відповіді з протилежним знаком: якщо була відповідь "ТАК", то ми його реєструємо як відповідь "НІ", якщо була відповідь "НІ", реєструємо як відповідь "ТАК".

КЛЮЧ 2 з бланком для аналізу результатів.

"1"	"3"	"5"	"4"	"7"	"6"	"2"	"8"
1+	2+	3+	4+	5+	6+	7+	8+
9-	10+	11-	12+	13+	14+	15+	16+
17-	18+	19+	20+	21+	22+	23+	24+
25+	26-	27+	28+	29+	30+	31+	32+
33+	34+	35-	36-	37+	38+	39-	40+
41+	42+	43+		44+	45+	46+	47+
48+	49-	50+		51+	52+	53+	54+
55+	56+	57+		58+	59+	60+	61+
62+	63+	64+			65-	66-	67+
68+		69-			70-	71+	
		72+				73+	
						74-	
						75-	
11	13	9	20	13	11	8	

Сума балів, помножена на коефіцієнт, вказаний в дужках при кожному з параметрів агресивності, дозволяє отримати зручні для зіставлення - нормовані - показники, які характеризують індивідуальні та групові результати (нульові значення не прораховуються).

Сумарні показники:

("1" + "2" + "3") : 3 = ІА - індекс агресивності;

("6" + "7") : 2 = ІВ - індекс ворожості.

А.Басса та А. Дарки запропонували опитувальник для виявлення важливих, на їх думку, показників та форм агресії:

1. Використання фізичної сили проти іншої особи - ФІЗИЧНА АГРЕСІЯ.
2. Вираження негативних почуттів (сварка, крик, погроза тощо) - ВЕРБАЛЬНА АГРЕСІЯ.
3. Використання непрямим шляхом спрямованих проти інших осіб пліток, жартів та вияв вибухів гніву (крик, тупання ногами) - ОПОСЕРЕДКОВАНА ПОГРОЗА.
4. Опозиційна форма поведінки, спрямована зазвичай проти авторитету керівництва, яка може мати розмах від пасивного спротиву до активних дій проти вимог, правил, законів - НЕГАТИВІЗМ.
5. Схильність до роздратування, готовність при найменшому збудженні вилитися у запальність, різкість, грубість - РОЗДРАТУВАННЯ.
6. Схильність до недовіри та обережного відношення до людей, які впливають із переконання, що оточуючі можуть завдати шкоди, - ПІДОЗРІЛІСТЬ.
7. Прояв заздрості та ненависті до оточуючих, обумовлені відчуттям гніву за дійсні чи уявні страждання - ОБРАЗА.
8. Дії й ставлення до себе та оточуючих, які виходять із можливого переконання обстежуваного в тому, що він є поганою людиною, чинить негарно - АУТОАГРЕСІЯ або ВІДЧУТТЯ ПРОВІНИ.

Опитувальник не вільний від мотиваційних перекручень (наприклад, у зв'язку з соціальною бажаністю). Потребує додаткової перевірки на надійність отриманих результатів за допомогою інших методик. Застосування даного опитувальника в роботі з підлітками, учителями, батьками є достатньо діагностичним і конструктивним для наступної корекційної роботи.

ВИВЧЕННЯ РІВНЯ САМООЦІНКИ ТЕСТ А. АССІНГЕРА (ОЦІНКА АГРЕСИВНОСТІ У ВІДНОСИНАХ)

Мета. Тест А.Ассінгера дозволяє визначити, чи достатньо людей коректний у відношенні з оточуючими, і чи легко спілкуватися з ним.

Виберіть відповідь:

I. Чи схильні Ви шукати шляхи до примирення після чергового службового конфлікту? 1. Завжди. 2. Іноді. 3. Ніколи.

II. Як Ви ведете себе в критичній ситуації? 1. Внутрішньо кипите. 2. Зберігаєте повний спокій. 3. Втрачаєте самовладання.

III. Яким вважають Вас колеги? 1. Самовпевненим і заздрисним. 2. Дружелюбним. 3. Спокійним і незаздрисним.

IV. Як Ви відреагуєте, якщо вам запропонують виконати відповідальне доручення? 1. Погодитися з деякими побоюваннями. 2. Погодитися без коливань. 3. Відмовитися від нього заради власного спокою.

V. Як Ви будете себе вести, якщо хтось з однокласників без дозволу візьме з вашої парти папір, ручку, гумки або щось інше? 1. Видасте йому "по перше число". 2. Змусите повернути. 3. Запитайте, чи не потрібно йому ще що-небудь.

VI. Якими словами ви зустрінете брата (сестру), якщо він (вона) повернеться додому пізніше звичайного? 1. "Що це тебе так затримало?" 2. "Де ти стирчиш допізна?" 3. "Я вже почав (ла) хвилюватися".

VII. Як ви ведете себе, їдучи на велосипеді? 1. Чи намагаєтеся обігнати велосипед, який "показав вам хвіст"? 2. Вам все одно, скільки велосипедистів вас обігнало. 3. Помчите з такою швидкістю, щоб ніхто не наздогнав вас.

VIII. Якими ви вважаєте свої погляди на життя? 1. Розсудливими. 2. Легковажними. 3. Вкрай жорсткими.

IX. Що ви робите, якщо не все вдається? 1. Намагаєтеся звалити провину на іншого. 2. Змиряєтеся. 3. Стаєте надалі обережнішим.

X. Як ви відреагуєте на фейлетон про випадки розбещеності серед сучасної людей юнацького та молодого віку? 1. "Потрібно заборонити такі розваги". 2.

"Треба створити можливість організовано і культурно відпочивати". 3. "І чого на це звертають стільки уваги?"

XI. Що ви відчуваєте, якщо місце в команді, яке ви хотіли зайняти, дісталось іншому? 1. "І навіщо я тільки на це нерви витрачав?" 2. "Видно, його фізіономія вчителю приємніша". 3. "Може бути, мені це вдасться іншим разом".

XII. Як ви дивитеся страшний фільм? 1. Боїтеся. 2. Нудьгуєте. 3. Отримуєте щире задоволення.

XIII. Якщо через дорожньої пробки ви спізнюєтеся до школи? 1. Будете нервувати по приходу у школу. 2. Спробуєте викликати поблажливість вчителя. 3. Засмутитесь.

XIV. Як ви ставитеся до своїх спортивних успіхів? 1. Обов'язково намагаєтесь виграти. 2. Цінують задоволення від занять спортом. 3. Дуже гнівайтесь, якщо не везе.

XV. Як ви вчините, якщо вас погано обслужили у кафе? 1. Стерпите, уникаючи скандалу. 2. Зробите зауваження офіціанту. 3. Попросите книгу скарг.

XVI. Як ви себе поведете, якщо Вашого меншого братика (сестричку) образили в освітньому закладі однолітки? 1. Поговорите з учителем. 2. Накажете "малолітнього злочинця". 3. Порадите братику (сестричці) дати здачі.

XVII. Яка, на вашу думку, ви людина? 1. Спокійна. 2. Самовпевнена. 3. Пробивна.

XVIII. Що ви відповісте однокласнику, з яким зіткнулися в дверях, якщо він почав вибачатися? 1. "Вибач, це моя вина". 2. "Нічого, дрібниці". 3. "А уважнішим ти бути не можеш?!"

XIX. Як ви відреагуєте на статтю в газеті про випадки хуліганства серед людей юнацького та молодого віку? 1. "Коли ж, нарешті, будуть прийняті конкретні заходи?!" 2. "Треба ввести тілесні покарання". 3. "Не можна все валити на молодь, винні й вихователі!"

XX. Уявіть, що вам належить заново народитися, але вже твариною. Якій тварині ви віддасте перевагу? 1. Тигра або леопарда. 2. Домашньої кішки. 3. Ведмедя.

Потрібно підсумувати номери обраних відповідей.

Результати: 45 і більше балів. Ви надмірно агресивні, при тому нерідко буваєте неврівноваженим і жорстоким по відношенню до інших. Ви сподіваєтеся дістатися до управлінських "верхів", розраховуючи на власні методи, домогтися успіху, жертвуючи інтересами оточуючих. Тому вас не дивує неприязнь товаришів, однокласників, але при найменшій можливості ви намагаєтеся їм за це дошкулити. 36–44 бали. Ви помірно агресивні, але цілком успішно йдете по життю, оскільки у вас досить здорового честолюбства і самовпевненості. 35 і менше балів. Ви надмірно миролюбні, що зумовлено недостатньою впевненістю у власних силах і можливостях. Це аж ніяк не означає, що ви як травинка гнетесь під будь-яким вітерцем. І все ж більше рішучості вам не завадить! Якщо по семи і більше питань ви набрали по три очки і менш ніж по семи питань – по одному балу, то вибухи вашої агресивності носять скоріше руйнівний, ніж конструктивний характер. Ви схильні до непродуманих вчинків і запеклим дискусіям. Ви ставитеся до людей зневажливо і своєю поведінкою провокуєте конфліктні ситуації, яких цілком могли б уникнути. Якщо ж з семи і більше питань ви отримуєте по одному балу і менш ніж по семи питань – по три бали, то Ви надмірно замкнуті. Це не означає, що вам не притаманні спалахи агресивності, але ви пригнічуєте їх аж надто ретельно.

«Анкетування впливу ЗМІ на процес соціалізації підлітка»

1. Ваш вік? _____
2. Яке джерело інформації про події в Україні є для вас основним?
 - Соціальні мережі (Telegram, TikTok, Instagram)
 - Телебачення (Єдиний марафон)
 - YouTube-канали та блоги
 - Особисте спілкування з оточенням
3. Скільки часу на добу ви витрачаєте на перегляд новин про воєнні дії?
 - Менше 1 години
 - 2–4 години
 - 5–7 годин
 - Більше 7 годин (постійно оновлюю стрічку)
4. Оцініть свій емоційний стан ПІСЛЯ перегляду новин або стрічки соцмереж:
 - Відчуваю тривогу, жах або паніку
 - Відчуваю злість та агресію
 - Відчуваю пригніченість та розгубленість
 - Відчуваю піднесення та віру в перемогу
 - Залишаюсь спокійним(ою)
5. Який контент у ЗМІ викликає у вас найбільший емоційний відгук?
 - Повідомлення про обстріли та жертви
 - Політичні дебати та прогнози
 - Відео з фронту та успіхи ЗСУ
 - Гумористичний/мемний контент про війну
6. Чи помічали ви, що тривале використання гаджетів заважає вашому навчанню або живому спілкуванню?
 - Ніколи

- Інколи
 - Дуже часто (не встигаю виконувати завдання)
7. Чи аналізуєте ви отриману інформацію на предмет «фейків»?
- Так, завжди перевіряю
 - Скоріше так, ніж ні
 - Повністю довіряю обраним джерелам
8. Якби доступ до інтернету та соцмереж зник на тривалий час, що б ви відчували?
- Полегшення (менше негативних новин)
 - Сильне занепокоєння та ізоляцію
 - Байдужість
9. Чи допомагають вам соціальні мережі підтримувати віру в те, що «все буде добре»?
- Так, контент надихає мене
 - Ні, частіше бачу негатив
 - Важко відповісти
10. Як ви вважаєте, чи провокує надмірна кількість жорстокого контенту в ЗМІ агресивну поведінку серед людей юнацького та молодого віку? Ніколи;
- Так, однозначно
 - Скоріше так
 - Ні, це не пов'язано
 - Важко відповісти

Проективна методика «Неіснуюча тварина» М.З. Друкаревич

Малюнкові методики є непрямими методами дослідження, що проникають у несвідоме. Вони засновані на теорії психомоторного зв'язку: для реєстрації стану психіки використовується дослідження стану моторики, зафіксоване у вигляді графічного сліду руху (малюнка). Оцінка змісту й формального боку дитячого малюнка може мати експериментальне і диференційно–діагностичне значення, тому стандартизовані малюнкові тести стали звичайною складовою частиною більшості психологічних досліджень.

Важливо, щоб випробуваний міг сам брати участь в інтерпретації результатів його роботи. Тобто перевагу при проведенні проєктивних технік практичний психолог традиційно віддає індивідуальній формі обстеження. Але об'єктивно в умовах загальноосвітніх навчальних закладів складається така ситуація, що психолог часто вимушений проводити групове обстеження і не в змозі приділити достатньо часу для індивідуальної психодіагностики, бесіди та консультативної роботи кожній окремій дитині. Зазвичай за попередніми, оглядовими результатами визначається контингент, який потребує більш ретельного обстеження або уточнення деталей малюнка в ході бесіди, визначається «група ризику» тощо.

Мета: виявити у групи обстежуваних здобувачів освіти рівень агресивності, види агресивних реакцій, тривожності, рівень самооцінки, емоційні особливості

Інструкція: «Я хочу подивитися, наскільки у вас розвинуті уява, фантазія (як ти вмієш фантазувати, уявляти). Придумайте і намалюйте тварину, якої насправді немає, ніколи не було і якої до вас ніхто не придумав – ні в казках, ні в комп'ютерних іграх, ні в мультфільмах. Якщо обстежуваний говорить, що не знає, як малювати, не вміє, не може нічого придумати, то треба підбадьорити його, пояснити, що для цього завдання не потрібно нічого вміти. Оскільки потрібно намалювати тварину, якої насправді немає, то абсолютно все одно, яким воно вийде. Якщо обстежуваний довго думає, не приступаючи до

малювання, то слід поради́ти йому почати малювати, як виходить, а далі придумувати в ході малювання. Коли обстежуваний закінчує малювати, його просять придумати тварині назву. Її записують в протоколі. Якщо придумання назви викликає дуже великі труднощі, то цю частину завдання опускають. При необхідності виявляють, якій частині тіла (або якого органу) відповідають ті чи інші деталі зображення. Буває, що замість неіснуючої тварини зображують звичайну, відому, що відбивається в його назві (заєць, осел і т.п.). В цьому випадку потрібно попросити зробити ще один малюнок, намалювавши на цей раз тварину, якої насправді не буває. Інструкцію при тому повністю повторюють. Якщо і повторний малюнок являє собою зображення реальної тварини, то цю роботу припиняють. Якщо вид намальованої тварини цілком звичайний (наприклад, явно зображений заєць), але названа вона незвичайно (наприклад, сказано, що це «чарівний заєць»), то завдання вважається успішно виконаним і повторювати його не потрібно. Виявивши назву тварини, ведучий говорить: «Тепер розкажіть про неї, про її спосіб життя. При обстеженні підлітка або дорослої людини можна запропонувати написати розповідь про спосіб життя придуманої тварини самостійно.

Якщо в оповіданні немає достатніх відомостей про тварину, то по закінченні роботи задаються додаткові питання.

Чим вона харчується? Де живе? Чим звичайно займається? Вона живе одна або з ким–небудь? Є в неї друзі? Хто вони? А вороги у неї є? Хто? Чому вони її вороги? Чого вона боїться, або вона нічого не боїться? Якого вона розміру.

Загальні основи інтерпретації малюнкових методик

№	Виділенні ознаки. Зміст дій і вчинків здобувача освіти	Оцінка наявності ознак	Висновки
1	Реально існуюча		інтелектуальне або емоційне порушення; гостра тривога; іноді психічне захворювання (з семирічного віку). Відсутність фантазії, творчого початку або повного небажання малювати, брати участь у тестуванні.
2	Людиноподібна		незадоволеність потреби в спілкуванні; типово для юнацького та молодого віку
3	Існуюча раніше (наприклад, динозавр) або існуюча в культурі (наприклад, дракон)		бідність уяви; низький загальнокультурний рівень; іноді педагогічна занедбаність (з семирічного віку)
4	Сконструйована з частин різних тварин		раціоналістичний, нетворчий підхід до задачі
5	Цілісна, побудована за стандартною схемою з головою, тулубом, кінцівками		художній, але в цілому стандартний підхід до задачі
6	Побудована за оригінальною схемою, не нагадує звичайних тварин		творчий підхід до задачі; низька конформність
7	Надоригінальна, вигадлива		демонстративність; шизоїдність
8	Наявність механічних деталей, вмонтованих в тварину		найчастіше проблеми з психікою.
9	З кінцівками, спрямованими назовні		екстравертність
10	Замкнутий, без кінцівок або з кінцівками, спрямованими до тіла		інтровертованість
11	Фігура кола (особливо – нічим не заповненого)		символізує і виражає тенденцію до скритності, замкнутість, закритість свого внутрішнього світу, небажання давати відомості про себе оточуючим, нарешті, небажання піддаватися тестуванню.
Типологія тварин – ідентифікація з собою. Говорить про ставлення до власної особистості, до свого «Я». Ставлення людини до світу – завойовник і сильний звір або слабка боязка жертва			
12	загрозлива (вовк, лев...)		
13	унікаюча (заєць...)		
14	нейтральна (мураха, равлик...)		
Положення малюнка			
15	ближче до верхнього краю		завищена самооцінка; невдоволення своїм становищем в соціумі, почуття недостатності визнання з боку оточуючих, тенденція до самоствердження.

16	в нижній частині		невпевненість у собі, низька самооцінка, пригніченість, нерішучість, незацікавленість у своєму положенні в соціумі, у визнанні, відсутність тенденції до самоствердження.
Частина тіла			
17	голова дивиться вправо		орієнтування більше на практичну діяльність, реалізацію планів.
18	голова дивиться вліво		більше міркує, обмірковує, ніж робить. Часті нерішучість, страх діяльності, багатогодинні переживання з приводу правильності рішення.
19	голова дивиться прямо		властивий егоцентризм
20	більш ніж 1 голова		наявність внутрішніх суперечностей, протилежно спрямованих тенденцій, іноді внутрішній конфлікт
21	голова відсутня		імпульсивність, іноді психічне захворювання
22	більш велика голова, ніж треба		в цінностях раціональне, корисне; на першому місці розум, широка ерудиція
23	очі		символізують страхи людини. Вони особливо виражені, якщо видно промальовування райдужки
24	вії		демонстративність в характері, бажання загальної уваги і захоплення
25	закриті очі		труднощі в спілкуванні, безпорадність
26	відсутні очі		аутизація, астения
27	органи слуху		зацікавленість в інформації, значимість думки оточуючих про себе
28	рот		вказує на «апетит», вираженість тенденції «присвоєння» їжі, а в символічному плані – речей, предметів
29	великий, часто відкритий рот		балакучість суб'єкта
30	вискалені зуби, відкритий, затушований рот, висунутий, роздвоєний язик / жало		ознака вербальної агресивності, уїдливісті висловлювань
31	наявність зубів		показник вербальної агресії; захист від нападок, критики часто грубістю
32	рот щелеподібний, у вигляді літери «О», відкритий як для крику		утруднення спілкування, тривожність, потреба в допомозі, схильність до висловлення скарг

33	сильно промальовані губи		чуттєвість
34	довгий ніс		прагнення розширювати свої можливості
35	з'єднання тулуба і голови		показник надійності, захищеності або незахищеності /при тонкій шиї/
36	довга шия		прагнення до розширення своїх можливостей
37	роги, нігті, голки, дзьоби, шипи		агресія, захисна агресія
38	луска, панцир		потреба в захисті, боязнь агресії
39	пір'я		демонстративність
40	шерсть, грива, зачіска		чуттєвість
41	Різноманітність кінцівок		прояв творчої активності, їх химерне поєднання – оригінальність мислення, вільнодумство
42	Крила		мрійливість, прагнення піти від повсякденної рутини, пошук себе
43	міцна основа		грунтовність, раціональність, виваженість
44	ніжки маленькі або тонкі		поверховість суджень, часто імпульсивність, легковажність
45	відсутність ніг, їх недостатня кількість або явна слабкість		низька побутова орієнтація, пасивність або неумілість у соціальних відносинах
46	великі (товсті) ноги або їх надмірна кількість		потреба в опорі, відчуття своєї недостатньої вмілості в соціальних відносинах
47	слабке кріплення ніг до корпусу		малий контроль за своїми рішеннями і зробленими висновками
48	кінцівки основи однотипні і односпрямовані		конформізм, банальність
49	багато різноманітних несучих деталей		властиві творче начало, самостійність у судженнях і установах
50	піднятий вгору пишний хвіст		бадьорість, впевненість
51	опущений вниз «падаючий» хвіст		невпевненість, виснаженість
52	довгий, звивистий, роздвоєний хвіст		амбівалентність самооцінки, внутрішній конфлікт
53	товстий хвіст		висока значимість сексуальної сфери
Контур тварини			
54	гострі кути, штрихування		агресивний захист, досить великий страх і тривога. Обведення ліній по контуру (подвійна лінія) – підозрілість і острах
«Напрямок» захисту			

55	вгору		захист від вищестоящих людей (вчителів, начальників, строгих батьків)
56	вниз		захист від невизнання однолітків, насмішок, страх осуду
57	напрямок захисних елементів в різні боки		готовність до захисту в будь-якій ситуації, хронічну настороженість
Загальні доповнення			
58	тільки необхідні деталі		економія витрат енергії, схильність до астенії, хронічні захворювання
59	багато різних деталей (крила, пір'я, бантики, ще одні ноги або лапи, кучері, квіти і різні інші прикрашаючі деталі)		впевненість в собі, високий рівень енергії
Натиск на олівець			
60	сильно продавляє папір		велика тривожність
61	один елемент малюнка різко продавлений		на що саме більше всього спрямована тривога, негативні емоції
Сексуальна атрибутика			
62	наявність		проблема в сексуальній сфері, неможливість налагодити контакт з протилежною статтю
63	акцентування сексуальних ознак – вим'я, соски, груди у людиноподібної фігури		фіксацію на проблемі сексу
Додаткові деталі			
64	прикраси: візерунок на шкірі, хвіст павича, вії		демонстративність
65	Рани, шрами		невротичний стан, іноді психічне захворювання
66	Внутрішні органи, анатомічні деталі, кровоносні судини		іпохондрія, невротичний стан, іноді психічне захворювання
67	Зброя, ріжуче, колюче або рубаюче знаряддя		агресивність
68	Акцентування органів виділення (задній прохід, дефекація)		нехтування нормами поведінки, схильність до хуліганських дій
Назва			
69	просто звуки, без осмислення		поверховність, легковажність
70	слова з латинськими закінченнями, наукові		пріоритетність розуму, широкої ерудиції; демонстрація переваги розуму
71	повторювані звукові елементи		інфантильність
72	надзвичайно довга назва		схильність до фантазування
73	раціональне з'єднання частин слова за змістом		практичність людини
АНАЛІЗ ОПОВІДАННЯ			

74	оповідання відповідає малюнку		логічність мислення
75	невідповідність малюнку		порушення логічного мислення
76	докладний, з ідеалізацією		демонстративність; схильність до компенсаторного фантазування
Місце життя			
77	ізолюване (печера, скелі, інша планета, космос)		брак спілкування, почуття самотності
78	згадка про важкість досяжності (непрохідна гущавина, гори, в яких немає дороги)		боязнь агресії, потреба в захисті
79	екзотичне (острів Мадагаскар, зачарований ліс)		демонстративність
80	емоційно неприємне (болото, бруд)		невротичний стан; низька соціалізованість; іноді психічне захворювання
Харчування			
81	неістівні речі (каміння, скло, метал)		низька соціалізованість, порушення спілкування
82	Особливо великі об'єкти (гори, дерева, будинки) або тварина їсть все		імпульсивність; низька соціалізованість
83	люди		негативізм; асоціальність або антисоціальність; агресивність
84	докладний опис поїдання жертв		агресивність
85	емоційно неприємна їжа (черв'яки, бруд, слиз)		невротичний стан; іноді психічне захворювання
86	кров, окремі частини та органи живих істот (серце, мозок)		невротична агресія
87	не харчується нічим або харчується повітрям, енергією		інтровертованість; іноді шизоїдність
Улюблене заняття або тим чим зазвичай займається тварина			
88	грас, гуляє, розважається		пряма проєкція своїх бажань
89	постійно зайнята пошуками їжі		відчуття труднощів і одноманітності життя
90	ламає дерева, топче будинки		негативізм; асоціальність або антисоціальність; агресивність; іноді психічне захворювання
91	багато спить		втома; астеничний стан
Друзі			
92	відсутні		почуття самотності
93	всі оточуючі, без конкретизації		висока незадоволена потреба в спілкуванні
94	злі, агресивні персонажі (акули, крокодили, дракони)		негативізм; асоціальність або антисоціальність; агресивність
Вороги			
95	дуже багато або повна відсутність		боязнь агресії
96	всі оточуючі		негативізм; асоціальність або антисоціальність
Додаткові деталі			

97	опис способів захисту від небезпеки, вказівка на гігантський її розмір		тривожність, боязнь агресії
98	особливо довгий перелік страхів; страхи, нетипові для тварин (темрява, смерть, комахи)		страхи, невротичний стан
99	тема розмноження		значимість сексуальної сфери
Бажання тварини			
100	мати друзів		брак спілкування
101	не мати ворогів		боязнь агресії; іноді настороженість, підозрілість
102	щоб його не боялися		боязнь агресії
103	стати звичайною твариною, стати людиною		емоційний дискомфорт, пов'язаний з відчуттям своєї відмінності від оточуючих
104	стати більшим за розміром		відчуття своєї малої значимості; боязнь агресії, потреба в захисті